

150

Л. Рибалка

**Російські соціал-демократи
і національне питання**

Видавництво „Сучасність“

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 5 (24)

Л. Рибалка

Російські соціал-демократи
і національне питання

СУЧАСНІСТЬ 1969

L. RYBALKA

RUSSIAN SOCIAL-DEMOCRATS
AND THE NATIONALITY QUESTION

„SUCASNIST“
8 München 2,
Karlsplatz 8/III

Druck: „Logos“ G.m.b.H., 8 München 19, Bothmerstr. 14.

Справжнє ім'я і прізвище автора цієї брошури, що підписався псевдонімом Л. Рибалка, — Лев Юркевич (1885—1918). З скупих біографічних відомостей про нього знаємо, що він походив з української поміщицької родини. Ставши в молодому віці українським соціал-демократом, Юркевич віддавав прибутки з свого маєтку на українську визвольну справу, зокрема фінансував видавництво «Дзвін» у Києві, яке видавало літературно-мистецький і громадсько-політичний журнал під цією самою назвою.

Під час першої світової війни Л. Юркевич перебував на еміграції в Женеві, де жив також і В. Ленін. У Женеві Юркевич очолював закордонну групу УСДРП і з 1915 року видавав її неперіодичний орган — газету «Боротьба». Після перемоги революції в Росії Юркевич повернувся з еміграції й опинився в Москві, мабуть, з метою в особистих розмовах з Леніном в'яснити ставлення більшовицької влади до українського питання. Але там, у Москві, він у 1918 році несподівано й помер.

Перебуваючи в Женеві, Юркевич зайшов у гостру суперечку з Леніном у національному питанні, яке тоді набирало великої актуальності з уваги на наближення революції в багатонаціональній Росії. Свої погляди на це питання він висловив почасти на сторінках газети «Боротьба», почасти у відкритому листі до другої міжнародної конференції соціалістичного інтернаціоналу (1916) — «*L'Ukraine et la Guerre*» («Україна і війна»). Але розходження з Леніном у національному питанні найповніше висловлені в Юркевичевій брошурі «Русские социал-демократы и национальный вопрос», що вийшла в Женеві 1917 року.

Сьогодні Ленінові теорії піднесені на рівень ідеального й остаточного розв'язання національного питання в СРСР, і то парадоксальним чином так, що на нього посилаються не лише вожді КПРС, які здійснюють імперіялістичну полі-

тику супроти неросійських народів, а подеколи й ті, що з ними в цьому питанні не погоджуються. І актуальність брошури Юркевича, через п'ятдесят років по її появі, міститься в тому, що вона спростовує міт непопулярності Леніна в національному питанні і доводить, що він нічим в істоті не відрізнявся від усіх будівничих Російської імперії й ідеологів її неподільності.

Брошура була написана російською мовою, мабуть, тому, що призначалася автором у першу чергу для російських соціал-демократів. Видана за кордоном у часи революційної розрухи, вона до України не дійшла і тепер являє собою бібліографічну рідкість. З цієї причини Юркевич є постаттю, на Україні мало відомою, хібащо в спеціальних виданнях облаюють його як «буржуазного націоналіста», промовчуючи, звичайно, чим він цієї лайки заслужив. Тому, з уваги на документальну вартість брошури, ми передруковуємо її як в українському перекладі, так і в російському оригіналі, замінивши в останньому старий правопис новим.

РОСІЙСЬКІ СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Редакція женеvського «Соціал-демократа» — центрального органу Рос. С.-Д. Роб. Партії — видала «Збірник», присвячений головним чином національному питанню і обороні «права на самовизначення націй».

Російські соціал-демократи, що свого часу зовсім байдуже ставилися до національного питання, почали в останні роки ним цікавитися.

Зрештою, їх праве крило, що перед війною так круто повернуло в бік опортунізму, а за час війни в бік патріотизму, взагалі не турбується про нації, яких пригноблює його дорога «вітчизна», що «обороняється». Тому про нього ми не будемо й говорити.

Револуційне крило російських соціал-демократів, навпаки, дуже активно виступає в національному питанні. Цим зайняте переважно його закордонне представництво, яке, користуючися загальним неладом, владно декретує свої погляди, проклинаючи незгідних.

Наша народна приказка говорить, що «чорт у дійсності зовсім не такий страшний, як його малюють». І це правда. Тому, відкинувши забобонні пересуди, ми приступаємо до викладу нашої теми.

«Збірник» починається «Тезами», що мають голосну назву «Соціалістична революція і право націй на самовизначення». У них ми читаємо:

«Право на самовизначення націй означає виключне право на незалежність у політичному розумінні, на вільне політичне відокремлення від гнобительської нації. Конкретно, ця вимога політичної демократії означає повну свободу агітації за відокремлення і розв'язання питання про відокремлення референдумом нації, що відокремлюється. Таким чином ця вимога зовсім не рівнозначна вимозі відокремлення, подрібнення, творення дрібних держав. Вона означає лише послідовний вияв боротьби проти всякого національного гніту. Чим ближ-

чий демократичний устрій до повної свободи відокремлення, тим рідші й слабші будуть на практиці прагнення до відокремлення, бо переваги великих держав і з погляду економічного прогресу і з погляду інтересів маси безсумнівні, при чому вони дедалі зростають з зростанням капіталізму...»

«Метою соціалізму є не тільки знищення роздрібнення людства на дрібні держави й будь-якого відособлення націй, не тільки зближення націй, а й злиття їх. І саме для того, щоб досягнути цієї мети, ми повинні... вимагати звільнення націй не в загальних розпливистих фразах, не в беззмистовних деклямаціях, не у формі „відсування" питання до соціалізму, а в ясно і точно сформульованій політичній програмі, яка спеціально враховує лицемірство й боягузство соціалістів у гнобительських націях».

Цитата ця визначає основні погляди редакції центрального органу РСДРП на національне питання. Разюча, одначе, суперечність цих поглядів впадає в око.

Так, наприклад, за визнанням «права на самовизначення націй», яке тлумачиться у виключному розумінні права «відокремлення від гнобительської нації», слідує безпосередньо твердження, що «переваги великих держав і з погляду економічного прогресу і з погляду інтересів маси безсумнівні».

Ці дві засади виключають одна одну. Бо коли ми визнаємо, що «з розвитком капіталізму» великі держави дедалі більше служать інтересам мас і прогресу, то наша оборона «права на самовизначення націй», здійснення якого роз'єднує «великі держави», відогравала б ролю перешкоди для розвитку «великих держав» і капіталістичного прогресу взагалі. Маючи це на увазі і ніби для того, щоб остаточно заплутати питання, автори «тез» відзначають, що дійсно «вимога вільного відокремлення від гнобительської нації» «зовсім не рівнозначна вимозі відокремлення, подрібнення, творення дрібних держав».

З цього виходить, що програма в національному питанні центрального органу РСДРП, що містить у собі визнання «права на самовизначення націй» і одночасно його заперечення, — дорівнює нулеві.

Але коли в математиці нулі означають *ніщо*, то в політичні програми нулі часто вставляють як великі політичні числа, а оборонці нулів, як це трапилося, наприклад, у нашому випадкові, виступають з «вимогою звільнення націй не в загальних розпливистих фразах, не в беззмістовних деклямаціях, не у формі „відсування” питання до соціалізму, а в ясно і точно сформульованій політичній програмі, яка спеціально враховує лицемірство й боягузство соціалістів у гнобительських націях».

Хоч і якою дивною здавалася б ця «вимога», проголошувана людьми, програма яких у національному питанні дорівнює нулеві, але ми все ж охоче визнаємо конечність для соціалістів у національному питанні «ясно і точно сформульованої програми, яка спеціально враховує лицемірство й боягузство соціалістів у гнобительських націях».

Бо тільки взявши до уваги це лицемірство, ми зрозуміємо «право на самовизначення націй», що його боронять російські соціал-демократи.

Принцип «права на самовизначення націй» був визнаний ними, коли вони ще не були роз'єднані й єдналися навколо газети «Искра», що виходила в Женеві. Так, ще в 1903 році з приводу сорокаліття останнього польського повстання 1863 року російська й польська соціалістична преса заходила коло обговорення національного питання у зв'язку з питанням відновлення незалежної Польщі. У 44 числі «Искры» була, між іншим, надрукована передова стаття Леніна «Національне питання в нашій програмі». Стаття ця присвячена питанню про «право на самовизначення націй», і в ній, як і в «Збірнику», про який у нас іде мова, Ленін, виступаючи на захист «права на самовизначення», відразу ж поспішає додати, що «безумовне визнання боротьби за свободу самовизначення зовсім не зобов'язує нас підтримувати кожен вимогу національного самовизначення».

Полемізуючи далі з ППС, Ленін відзначає різницю між попередньою повстанською і демократичною Польщею та сучасною буржуазною, що *тоді* (за часів Маркса) «повна перемога демократії в Європі дійсно була неможлива без відновлення Польщі» і що *тепер* «Петербург зробився багато важливі-

шим революційним центром, ніж Варшава, російський революційний рух має вже багато більше міжнародне значення, ніж польський». Цитуючи далі слова Мерінга про те, що відновлення Польщі є «реакційною утопією» і що «під цю пору відновлення Польщі можливе лише при допомозі революції, якою сучасний пролетаріят розіб'є свої кайдани», Ленін додає: «Ми цілком підписуємося під таким висновком Мерінга».

Виходячи з цього, він рішуче виступає проти «розпаду Росії, до якого прагне польська соціалістична партія, на відміну від нашої мети повалення самодержавства», і заявляє в кінці статті, що «ми завжди будемо говорити польському робітникові: тільки найповніша спілка з російським пролетаріатом спроможна задоволити вимоги поточної, даної політичної боротьби проти самодержавства, тільки така спілка дасть гарантію політичного й економічного визволення».

«Те, що ми сказали про польське питання, може бути прикладене й до всякого іншого національного питання».

Отже, Ленін, заявивши в 1903 р. про визнання ним права на відокремлення націй, у тій же статті преодверто виступив проти «розпаду Росії» і, значить, проти «самовизначення» не тільки поляків, а й усіх інших пригноблених націй Росії, як це цілком ясно виходить з його останніх, підкреслених нами слів.

Цікаво, що російські соціал-демократи, удаючи, ніби вони відстоюють «право на самовизначення націй», пресерйозно обіцяють, що це право буде визнане державою, чого доможеться «спілка польського і російського пролетаріату в ім'я вимог демократичної республіки, яка забезпечить усім націям право вільного самовизначення» («Искра», ч. 33, «За сорок років»). У «Тезах» «Збірника» також сказано, що «чим ближчий демократичний устрій держави до повної свободи відокремлення, тим рідшими і слабшими будуть на практиці прагнення до відокремлення».

Дивна, чи не так, свобода, від якої при наближенні її здійснення будуть відмовлятися пригноблені нації! Це нагадує нам промову Родічева в Думі, який говорив: «Дайте українцям школу для того, щоб вони потім самі відмовилися від неї».

Але коли таке знуцання російського ліберала над вимогами пригнобленого Росією народу зрозуміле, то тлумачення російських соціал-демократів свого «права на самовизначення націй» як права, яке, досягнувши його, відмовляться здійснити пригноблені нації, тлумачення при тому від марксизму й від соціалізму, може приголомшувати й обурювати.

Не менше дивна й обіцянка російських соціал-демократів домогтися «забезпечення» через демократичну республіку права вільного відокремлення. Бо коли в Росії й буде справді здійснений демократичний порядок, то, зважаючи на приклад розвитку західноєвропейських держав і беручи так само до уваги реакційність і гостро виявлений імперіялістичний характер політики російської буржуазії, можна з певністю сказати, що вона не лише не буде проти послаблення царського централізму, а й зміцнить його, перетворивши з виключно бюрократичного на суспільну систему пригноблення націй російської імперії.

Смішно взагалі говорити про можливість «забезпечення» владою капіталістичної держави «прав на самовизначення націй». Кожна держава, найбільш демократична, і особливо тепер, у вік імперіялізму, не лише ніколи не погодиться дозволити пригнобленим націям відокремлюватися, але завжди буде прагнути до нових територіяльних набутоків, до нового гноблення націй. Капіталістичні уряди завжди ставилися до «права на самовизначення націй» як до зради батьківщини і карають винних смертною карою.

Обіцянку російських соціал-демократів «забезпечити» в російській республіці «право на відокремлення» ми мали б право вважати злочинним і свідомим обдурюванням демократії пригноблених народів, якби ми не пригадали на їх виправдання про їх ідеалізацію демократичної Росії, російських «трудящих мас» і політичної революції, яку вони часто отожднюють з революцією соціальною.

Ленін, наприклад, не сумнівається, що за теперішньої війни його партія зможе захопити в свої руки владу і що тоді: «ми запропонували б, — обіцяє він, — мир усім воюючим при умові звільнення колоній і всіх залежних, пригноблених і не-

повноправних народів. Ні Німеччина, ні Англія з Францією не погодилися б, при теперішніх їх урядах, на цю умову. Тоді ми повинні були б підготувати і повести революційну війну, тобто не тільки повнотою здійснили б найрішучішими заходами (!) всю нашу програму-мінімум, а й систематично почали б викликати на повстання всі нині пригноблені великоросами народи, всі колонії й залежні країни Азії (Індію, Китай, Персію й ін.), а також — і в першу чергу — підняли б на повстання соціалістичний пролетаріят Європи проти його урядів і всупереч його соціал-шовіністам. Не підлягає ніякому сумніву, що перемога пролетаріату в Росії дала б надзвичайно сприятливі умови для розвитку революції в Азії й Європі» («Соціал-демократ», ч. 17, 13 жовтня 1915 року).

На доповнення до цієї революційної беліберди наведемо ще цитату з іншої російської соціалістичної газети «Вперед» (ч. 2), що представляє ліве крило більшовиків, яка переконана, що коли Росія під час війни демократизувалася б, то перестала б бути страховищем для балканських (!) і австрійських (!) слов'ян (!), навпаки, вона була б для них таким потужним магнетом, що відразу ж захитався б австрійський мілітаризм. Самим фактом свого демократизму Росія обеззброїла б своїх ворогів».

Ця сліпа віра в демократичні й соціалістичні переваги Росії, з нашого погляду, зовсім не є виразом, як це прийнято думати, особливої революційності й інтернаціоналістичної непогрішимості російського соціалізму. Навпаки, коли взяти до уваги розвиток російських ліберальних ідей минулого століття у їх стосунку до національного питання, тоді побачимо, що національна програма російських революційних соціал-демократів є нічим іншим, як повторенням великоросійської ліберальної патріотичної програми, сформульованої в епоху звільнення селян.

Найяскравішим виразником і, можна сказати, творцем цієї програми був, як відомо, Герцен, цей «володар дум» періоду 60-их років. У ті часи дуже гостро стояло польське питання, з уваги на польське повстання, що збіглося з визвольним рухом 60-их років.

Усі спроби угоди російських лібералів і польських повстанців не довели ні до якого позитивного наслідку, а з наступом реакції при Олександрі II російське суспільство, що почало швидко просякати патріотичними настроями, відвернулося від Польщі, яку царат узяв у свої залізні лапи. Виправданням його звирячих знущань над польською нацією послужили, між іншим, ідеї слов'янофільства, які з федералістичної програми перетворилися на програму великоросійського патріотизму, і під її прапором царат «визволяв» у 1877 р. балканських «братушек».

Прикметне, що герценівська національна федералістична програма, що містила в собі вже всі елементи невиситимого великоросійського націоналізму, була побудована на принципі... «права на самовизначення націй».

Відповідаючи польському письменникові у відкритому листі, поміщеному в 24 ч. «Колокола» за січень 1859 р. під заголовком «Росія і Польща», Герцен писав:

«Польща, як Італія, як Угорщина, має *невід'ємне повне* право на державне існування, *незалежне* від Росії. Чи бажаємо ми, щоб вільна Польща відірвалася від вільної Росії, це інше питання. Ні, *ми цього не бажаємо*, та й чи можна цього бажати в той час, коли поодинокі національності, як міжнародні ворожнечі, становлять одну з головних перепон, що стримують вільний суспільний розвиток.

«Нам здається, що Польща і Росія можуть плече до плеча йти однією дорогою до нового, вільного соціального життя.

«Ми думаємо, що Польща і Росія не в такому самому становищі, як Льомбардія й Австрія. У Австрії й Льомбардії зовсім відмінні дороги, загибель Австрії єдина умова життя народів, злютованих нею в одне.

Зовсім навпаки Росія, така ж жива особистість, як Англія, як Франція, лише з тією різницею, що ті „ветхі дньми“ з своїм багатством і з своїми шрамами, з шевронами на руках і з попрострілюваними за останні три віки знаменами, вкриті славою йдуть на відпочинок, а Росія щойно виходить на пляц, на парадне місце в історії. Саме ім'я Росії, його починають повторювати в Європі разом з іменем Америки.

«Росія, крім своїх окраїн, являє собою суцільну єдність, схожу кров'ю, мовою, духом. Кожний росіянин усвідомлює себе частиною держави, усвідомлює споріднення своє з усім населенням, що виховане в тому самому сільському побуті, з своїм устроєм громад і розподілом земель. Саме тому, хоч і де житиме росіянин на величезних просторах між Балтикою й Тихим океаном, він прислухається, коли вороги переходять російський кордон, і готовий іти на допомогу Москві так, як ішов у 1612 й у 1812 р.»

Обговорюючи далі питання про кордони між Польщею й Росією і після слів: «але скажіть, які ж ми спадкоємці віденського конгресу, коли будемо розписувати, яка смуга куди належить, *не спитавшись людей, що на ній живуть*», Герцен пише:

«Ну, а коли по всіх наших міркуваннях Україна, що пам'ятає всі утиски москалів, і кріпацький стан, і набори, і безправ'я, і грабунки, і нагай, з одного боку, і, не забуваючи з другого, як їй було за Річчю Посполитою з жовнірами, панами й коронними чиновниками, не захоче бути *ні польською, ні російською*? По-моєму, питання вирішується дуже просто, Україну слід визнати вільною й незалежною. У Малоросії живуть люди, люди, пригноблені рабством, але не до такої міри зламани урядом і поміщиками, щоб утратити всяке почуття народности, зовсім навпаки, свідомість роду у них дуже розвинена — і який же це буде крок до їх звільнення, коли, знімаючи московські ланцюги, їм скажуть, що вони повинні *належати Польщі*?

«Розв'яжім но їм руки, розв'яжім но їм язика, хай їх мова буде зовсім вільна, і тоді хай вони скажуть своє слово, переступлять через батіг до нас, через папежа до вас або, як вони *мудрі*, простягнуть нам обом руки на братню спілку і на незалежність від обох.

«Для того, щоб сказати, *чи можна йти з Росією, чи ні, треба подивитися, що вийде з загального руху, в який кинута Росія...*

«Коли ж Росія, спотикнувшись на першому кроці (визволення селян з землею — Л. Р.), лишиться під різкою помі-

щика, під палицею поліції, без суду, без прав, керована ординарцями й писарями; коли весь цей рух виявиться слабим і ми безсловесно повернемося до миколаївського часу, тоді не тільки Польщі, не тільки Україні не слід лишатися з Росією, але слід їм об'єднатися, йти на Москву і розгромити цю велетенську будову рабства.

«Ось вам весь наш погляд, і хай що хочуть говорять російські патріоти чи ваші, ми його не змінимо і його не зрадімо тому, що ми переконані в його істині серцем і розумом».

Ми умисне не пошкудували місця для цієї довгої цитати, щоб показати всю дивовижну подібність поглядів Герцена на національне питання і сучасної програми «права на самовизначення націй» російських соціал-демократів, що називають себе інтернаціоналістами.

У деяких відношеннях Герцен навіть рішучіший і послідовніший, ніж Ленін, але вони обидва національні близнюки, і їх погляди на національне питання в загальному тотожні.

Обидва вони визнають за націями «невід'ємне повне право на державне існування, не залежне від Росії», але коли ви їх спитаєте, чи бажають вони справді відокремлення пригноблених Росією націй, то вони в один голос і одностайно дадуть вам відповідь: «Ні, ми цього не бажаємо!» Вони вороги «розпаду Росії» і, визнаючи лише для форми «право на самовизначення», у дійсності є гарячими оборонцями її єдності. Герцен, виходячи з того, що «поодинокі національності, як міжнародні ворожнечі, становлять одну з головних перепон, що стримують вільний суспільний розвиток», а Ленін тому, що «переваги великих держав і з погляду економічного прогресу і з погляду інтересів мас безсумнівні».

Обох діячів — ліберального й соціалістичного — єднає також схилення перед величию Росії, і обидва вони з однаковим захопленням вважають її Месією рятунку людства від соціальної неправди. Герцен ґрунтує свої надії в цьому відношенні на великоруській «общині», а Ленін на «російському пролетаріаті», і обидва вони впевнені, що не «ветха деньми», яка «йде на відпочинок», Західня Європа, а Росія перша здійснить соціалізм, при чому Ленін уявляє навіть, що під час теперіш-

ньої війни соціалістичний російський пролетаріят, захопивши в свої руки владу й оголосивши війну Західній Європі . . . «підніме в ній на повстання соціалістичний пролетаріят Європи проти його урядів і всупереч його соціал-шовіністам».

Обидва вони так само відстоюють формально дуже крайню позицію в національному питанні. Герцен готовий звернутися до пригноблених націй, коли Росія не здійснить «соціального ідеалу», з закликом «іти на Москву і розгромити цю велетенську будову рабства», а Ленін обіцяє, що його партія, захопивши владу в свої руки під час теперішньої війни, «почне викликати на повстання всі нині пригноблені великоросами народи».

Це єдиномисліє в національному питанні батька російського лібералізму і лідера сучасного російського соціалізму вельми, звичайно, знаменне.

Герценівський слов'янофільський, федералістичний «інтернаціоналізм», не кажучи про його реакційний паросток у формі сучасного неослов'янського руху, перетворився в теперішньому російському ліберальному русі на програму великоросійської агресивної імперіялістичної політики, одверто ворожої до національно-визвольних рухів пригноблених народів Росії.

Герцен був теоретичним творцем ідеї великої Росії, творцем великоросійського буржуазного патріотизму. Але його доба була добою ідеалістичною, юнацькою стадією розвитку російського лібералізму, і тому його великоросійський патріотизм набрав революційної форми.

У цій саме революційній формі і прийняли програму російських лібералів у національному питанні російські соціал-демократи, і хоч вони оновили стару ліберальну революційність найновішою пролетарською, все ж таки зміст програми лишився в загальному без змін.

Що таке «право на самовизначення націй»? Буржуазія гнобительської нації користується цим «правом» для підогрівання у своїх чи чужих пригноблених націй патріотичних почуттів відданости «великим державам». Подібно Герценові й Ленінові, які обіцяють «забезпечити» «право на самовизначен-

ня» у вільній і демократичній Росії, буржуазія й її уряди теж звичайно обіцяють звільнення пригнобленим націям після чогонебудь, наприклад, після війни.

Російська громадська думка дуже співчутливо поставилася до царської обіцянки «самовизначення» польському народові після війни. Однак її ставлення до долі інших пригноблених народів було дещо інакше. У цьому відношенні дуже характерична та позиція, на яку стала російська преса й ліберальна преса у питанні про поведінку урядової влади у завойованій тепер частині Галичини й Буковини.

Після першого завоювання австрійської України російські війська і чиновництво, як світське, так і духовне, відзначилося таким варварським ставленням до українського населення, що під час другої навали російських військ українське населення намагалось, як це було відзначене російською пресою, задалегідь покинути свої житла. Російська преса не могла не звернути на це уваги, і з усіх боків посипалися закиди урядові за те, що він настроїв проти себе галицьке населення і посилив серед нього австрофільські симпатії.

Одначе, як преса, так і ліберальна російська преса обвинувачує уряд не за саме насильство над українським австрійським населенням, а тільки за те, що уряд уже під час війни почав гнобити австрійську Україну. «Колокол» одверто писав, що для розв'язання питання про «галицьке українофільство» «*прийде свій час*, коли завоювання споконвічно російської області остаточно й нерушимо буде закріплене за Російською Імперією», а покищо радив «не втручатися у внутрішнє життя Галичини». У тому ж дусі висловилося і «Новое Время», заявивши, що розв'язання «громадянського завдання» у Галичині «*покищо передчасне*». «Русские Ведомости» своєю чергою обвинувачують уряд, що він, «не чекаючи закінчення війни», хотів здійснити в окупованому краю «внутрішньо-політичні завдання». «День» теж відзначає, що «дивільна національна віровизнаннева перебудова краю повинна бути залишена до часу після закінчення війни». На таку ж приблизно позицію стала й «Речь», при чому, як вона, так і вся російська преса, що писала про австрійську Україну, вимагаючи пошани з боку

уряду до національних і релігійних особливостей окупованого краю, ні словом не згадує про той крайній гніт, якого зазнавав за час війни український рух у Росії.

Але найхарактеристичніша була заява, зроблена стосовно австрійської України кн. Є. Трубецьким у «Русском Слове» (ч. 171 за 1906 р.). «Коли ми, — писав він, — ставимо собі за мету злиття галичан з коренним російським населенням, ми повинні з самого початку впоїти їм переконання, що бути росіянином для них означає не зрікатися своїх релігійних вірувань і національних особливостей, а зберігати їх».

Ці слова свідчать, що Ленін солідарний у національному питанні не тільки з Герценом, а й з кн. Трубецьким, бо й кн. Трубецької і Ленін обіцяють пригнобленим націям — перший «збереження їх національних особливостей», а Ленін — «право на самовизначення», але обидва з метою злиття націй.

Взагалі обіцянка «права» на звільнення з боку гнобителя завжди є «лицемірством». Бож це право рішуче суперечить його інтересам, і тому, коли він його обіцяє, то тільки для того, щоб обдурити пригнобленого і таким шляхом продовжити своє панування.

Таким же демагогічним гаслом, як «право на самовизначення націй», можна вважати й гасло «права на труд», яке віддавна служить буржуазії засобом обману робітників.

«У боротьбі здобудеш ти право своє», і коли ми уявимо собі разом з Герценом, що Україна, згадавши свій великий виступ проти Польщі і перемогу над нею, повстане проти Росії і піде проти неї війною, то про яке «право» України можна буде говорити в таку мить.*) Немає сумніву, що російський уряд

*) До речі, відзначимо, що «Збірник» пропонує в його «Тезах» «розв'язання питання про відокремлення референдумом нації, що відокремлюється». Нема нічого помилковішого від такого погляду. Нація, що самостійно відокремилася, не потребує референдуму. До референдуму може вдаватися тільки завойовник чи взагалі пануюча влада, і при таких умовах референдум може бути лише виявом насильства. Гарно, наприклад, виглядав би референдум, організований тепер німцями в Польщі. Ходять також чутки, що чорносотенці відстоюють konieczність референдуму на Україні для роз-

і буржуазія покладуть усі сили, а також і допомогу союзним їм держав для перемоги над Україною, для її розгрому і нового підпорядкування.

А як поведеться в такому випадкові російський пролетаріят? Коли він буде вихований у душі ленінського «права на самовизначення» і коли ми навіть припустимо, що на випадок повстання України Ленін висловиться за «поразку Росії», то російський пролетаріят радше не послухає його і піде проти України.

Бож він буде пам'ятати, що вже протягом десятих років Ленін найенергійнішим робом виступав проти «розпаду Росії», що він завжди був тієї думки, що «переваги великих держав і з погляду економічного прогресу і з погляду інтересів мас безсумнівні, при чому вони дедалі зростають з зростанням капіталізму», і що потрібний «найповніший союз (пролетарів пригноблених націй) з російським пролетаріят, бо тільки такий союз дасть гарантію повного політичного й економічного визволення».

Крім того, робітник навчився від Леніна, що сучасні війни відзначаються їх виключно імперіялістичним характером. Взявши це до уваги, російські робітники легко втямлять, що українська буржуазія, яка буде стояти на чолі повсталого українського народу, коли вона буде переможцем, не обмежиться, звичайно, визволенням української території, а постає також «визволити», наприклад, і Білорусію, про приєднання якої вже тепер мріють прибічники незалежної України. Не відмовиться українська буржуазія і від анексії доброго шматка великоруської території.

Небезпека української перемоги повинна буде штовхнути російський пролетаріят на виступ проти «самовизначуваної» України і на своє виправдання він скаже, що його «право на самовизначення націй зовсім не рівнозначне вимозі відокремлення, подрібнення, творення дрібних держав». Україн-

в'язання питання про її національну школу. Не можна сумніватися, що при теперішніх поліційних умовах, коли навіть українське друковане слово заборонене, такий референдум дасть сприятливу для царського уряду відповідь.

ських же робітників, якщо вони, повіривши в «право на самовизначення», приєднаються до повстання, російський пролетаріят назве зрадниками справи «повного політичного й економічного визволення» і буде боротися проти них з «визвольною» метою.

Таким чином, як російський пролетаріят, так і український, коли він буде виходити з «права на самовизначення націй» у момент боротьби їх народів, великоруського за «єдність», а українського за «відокремлення», неминуче дійдуть до висновку конечности «оборони їх батьківщини». Той, хто відстоює певне право, не може не боронити того, що принесе йому здійснення цього права. Коли ми, скажімо, після довгої боротьби здобуваємо право на вільне слово, то при всякій спробі відібрати його в нас ми будемо боронитися. Не захищаючи здійснених вимог, нема сенсу боротися за них.

Здійснення «права на самовизначення» зобов'язує до «оборони батьківщини». З уваги на це нам здається не логічною відмова прихильників «права на самовизначення» від оборони сучасних держав. Новоорганізовані держави нічим у дійсності не будуть відрізнятися від уже існуючих держав. Російські соціал-демократи, обговорюючи «право на самовизначення», ніколи не заторкнули питання про те, якими повинні бути нові кордони — історичними чи етнографічними. Коли, наприклад, відновити Польщу в її історичних кордонах, то довелось б включити в неї литовців, білорусів і половину українців. Але коли ми захочемо прийняти принцип етнографічних кордонів, то в цьому випадкові не дійдемо ні до яких позитивних наслідків, бо кордони за капіталістичного ладу, з його війнами й анексіями, постійно мінялися. Тому не існують і не можуть існувати під цю пору суцільні в національному розумінні держави, і в кожній з них панує найсильніша числом нація.

Але всі ці міркування власне не стосуються «права на самовизначення» російських революційних соціал-демократів, бо їх «право на самовизначення» являє собою ніщо інше, як суте «лицемірство».

Схиляння російських соціал-демократів перед «великими державами» і перед централізмом цих держав убиває в них здібність глянути на національне питання з щиро інтернаціоналістичної точки погляду.

Ленін, наприклад, розв'язує питання про взаємовідносини «великих» і «маленьких» націй точнісінько так само, як розв'язують його на практиці уряди «великих держав». При чому він у цьому випадкові, як і завжди, видає свої погляди за останнє слово марксистської досконалості і говорить від імені Маркса з такою впевненістю, як говорять від імені Господа Бога клерикали.

Ще в 1896 році Кавтський, у його передмові до «Революції і контрреволюції» Маркса, зовсім правильно відзначив, що Маркс помилився, «заперечуючи за (австрійськими) слов'янськими елементами, перш за все за чехами, будь-яку можливість національного існування». Помилка Маркса містилася, на думку Кавтського, в тому, що Маркс не взяв до уваги того, що «в 1848 році національний рух богемців був клясовою боротьбою, на чолі якої стояла одна кляса, дрібна буржуазія. Завдяки цьому вся нація могла виступити тимчасово як ворог революції і національний рух мав характер єдності й цілості. Під цю пору чеська нація розірвана тими ж глибокими клясовими суперечностями, як і кожна інша сучасна нація, і тому не можливе, щоб вона знову виступила як ціле проти революційного руху й зрадила його». «Австрійські слов'яни як національність ніколи вже не відіграють такої ролі, яку вони відіграли в 1848 році».

Прирікаючи австрійських слов'ян на національну смерть, Маркс усі свої симпатії звертав до Польщі, при допомозі відновлення незалежності якої він розраховував на повну перемогу європейської демократії. Але становище змінилося. Ленін виступає тепер проти гасла незалежної Польщі, тому що «Петербург зробився багато важливішим революційним центром, ніж Варшава». Не зважаючи на це, Ленін все ж користується позицією Маркса після 48 р., щоб виправдати свій погляд на конечність поділу народів на «революційні» й на «реак-

ційні» і «підпорядкування інтересів демократії однієї країни інтересам демократії *кількох чи всіх* країн».

На доказ справедливості такого погляду Ленін наводить наступний приклад: «Уявім собі, що між двома великими монархіями знаходиться одна маленька, корольок якої родинни-ми чи іншими зв'язками „пов'язаний“ з монархами обох сусідніх держав. Уявім собі далі, що проголошення республіки в маленькій країні, вигнання її монарха означало б на практиці війну між двома сусідніми великими державами з-за відновлення того чи іншого монарха маленької країни. Нема сумніву, що вся міжнародна с.-д-ія, як і дійсно інтернаціоналістична частина с.-д-ії маленької держави *була б проти заміни монархії республікою* в даному випадкові».

Приклад цей разуючий. Поперше, припущення можливості війни між двома великими державами з-за вигнання «королька» у «маленькій країні» таке ж наївне, як, наприклад, пояснення сучасної світової війни убивством австрійського престолонаслідника сербом. Вигнання «королька» могло послужити лише приводом для більших держав для зведення між собою імперіялістичних поррахунків, і тому мусіло б здаватися, що «вся міжнародна соціал-демократія» повинна була б виступити не проти республіканських прагнень «маленької країни», а проти війни великих держав, при чому одним з її антивоєнних гасел мусіло б бути гасло *оборони* республіки «маленької країни» і прагнення здійснити республіканський лад у воюючих великих державах.

Але не треба забувати, що Ленін ставиться з крайньою зневагою до «маленьких націй», називає їх «одним з джерел паразитизму» і звичайно ототожнює поняття «маленькі» з поняттям «пригноблені». Він же вважає, що «інтернаціоналістичне виховання робітничої класи не повинне бути *конкретно однаковим* у націях великих і гнобительських і в націях маленьких і пригноблених». Бо: «Шлях до однієї мети: до повної рівноправності, найтіснішого зближення і дальшого *злиття* всіх націй іде тут, очевидно, різними дорогами».

«Центр ваги, — пише Ленін, — інтернаціоналістичного виховання робітників у гнобительських країнах неминуче по-

винен міститися в проповіді й у відстоюванні ними свободи відокремлення пригноблених націй». І, заявивши з властивим Ленінові джентлменством, що «ми в праві й зобов'язані зневажати кожного соціал-демократа гнобительської нації, який не веде такої пропаганди, як імперіяліста, як негідника», відразу ж додає, що «ми зобов'язані виховувати робітників у „байдужості“ до національних різниць. Це безсумнівне».*)

Здавалося б, виховання такої «байдужості» і є виховання «негідників», але Ленін вияснює, що: «Член гнобительської нації повинен бути „байдужий“ до питання про те, чи належать маленькі нації його державі, чи сусідній, чи самі собі, залежно від їх симпатій: без такої „байдужості“ він не соціал-демократ. Щоб бути соціал-демократом інтернаціоналістом, треба думати не про свою тільки націю, а вище неї ставити інтереси всіх, їх всезагальну свободу і рівноправність».

«Навпаки. Соціал-демократ маленької нації повинен центр ваги своєї агітації класти на другому слові нашої формули: „добровільне з'єднання“ націй. Він може, не порушуючи своїх обов'язків як інтернаціоналіста, бути і за політичну незалежність своєї нації і за її включення в сусідню державу. Але у всіх випадках він повинен боротися проти дрібнонаціональної вузькості, замкненості, відокремленості, за врахування цілого і всезагального, за підпорядкування окремого інтересам загального».

Отож, соціалісти гнобительських націй повинні «байдуже» проповідувати і відстоювати «право на самовизначення націй», а соціалісти націй гноблених повинні «у всіх випадках», навпаки, відстоювати «з'єднання націй» і «підпорядкування окремого інтересам загального».

*) У «Збірнику» поміщена замітка про «Загальнономіську с.-д. конференцію в Харкові», що відбулася в листопаді 1915 р. У наведених резолюціях цієї конференції, не зважаючи на те, що Харків українське місто, жодним словом не згадано про національне пригноблення України і про її «право на самовизначення». Здавалося б, момент для такої заяви був дуже підходящий. Тому питається, чи вважає Ленін харківську с.-д. конференцію зборищем «негідників», і як ні, то чому?

Обидві сторони, соціалісти гнобительських і пригноблених націй, зобов'язані, якщо вони не хочуть бути «негідниками», прагнути до «найтіснішого зближення і дальшого злиття всіх націй».

Немає сумніву, що це «дальше злиття» висловлює собою не інтернаціоналізм, а сучасну систему централізму «великих держав» і «дальшої» асиміляції й гноблення підпорядкованих їм націй.

Вірний цій системі, Ленін переносить її і в соціалістичний порядок і заявляє, що «метою соціалізму є не тільки знищення роздрібненості людства на дрібні держави і всякої відокремленості націй, не тільки зближення націй, а й злиття їх». Як переконаний централіст, він відвертається від того загально визнаного факту, що капіталістичний порядок, гнобячи нації, одночасно відроджує їх і організує. Відродження пригноблених націй паралельне з демократизацією культури, і тому не можна не погодитися з Бауером, що нації повнотою розвинуться тільки при соціалізмі, коли широкі маси візьмуть участь у культурному житті, яке неминуче набере національного характеру, що прискорюватиме своєю мирною різноманітністю суспільний прогрес.

У кожному разі ясно, що визнання конечности «дальшого злиття націй» ніяк не можна помирити з «тезою» права на самовизначення, і тому ми не можемо не віднести цю «тезу» до числа інших національно-«визвольних» гасел сучасного войовничого імперіялізму. Остання циммервальдська конференція щиро й чесно заявила, що вона вважає пролетаріят зобов'язаним «відхиляти всі роблені під прапором визволення пригноблених народів спроби створення ніби незалежних, а по суті нездібних до життя держав».

Циммервальдський інтернаціоналістичний рух виступив, як відомо, з автономістичною програмою в національному питанні, заявивши в резолюції його другої конференції, що «поки соціалізм не здійснив свободи й рівності прав усіх націй (порівняйте з ленінським «дальшим злиттям»!), невідкличним обов'язком пролетаріату повинна бути енергійна відсіч шляхом класової боротьби проти всякого гноблення слабших націй

і вимога оборони національних меншин та автономії на основі повної демократії».

Клясова боротьба проти всякого національного гноблення — ось той принцип, на якому тільки й може бути побудована дійсно інтернаціоналістична соціалістична програма в національному питанні.

Різниця між циммервальдськими «тезами» в національному питанні і «тезами» центрального органу РСДРП саме в тому й міститься, що останній, визнаючи «право на самовизначення націй», у дійсності відстоює політику ворожого ставлення до визвольної боротьби націй, протиставляючи циммервальдській «свободі й рівності прав всіх націй» своє «дальше злиття».

Відстоюючи боротьбу за національне визволення, циммервальдці виявляють гідну всякого визнання турботу про «національні меншини» і вимагають демократичної автономії для пригноблених націй.

«Центральний орган», навпаки, не лише не виставляє вимоги автономії, але ставиться до неї навіть презирливо, тому що, за висловом Леніна, «автономія, як реформа, принципово відмінна від свободи відокремлення, як революційного заходу».

Все, що обороняє Ленін, звичайно, дуже революційне. Але коли взяти приклад Швеції й Норвегії, з яким так носить-ся Ленін, то ці дві нації «самовизначилися» мирно й урядовим шляхом. З другого боку, боротьба за ірландську автономію виявилася в тривалій і впертій революційній боротьбі.

Ленінові в його обороні «права на самовизначення» доводиться, щоб вийти переможцем, переплутувати поняття. У даному випадкові він ототожнює форми визволення націй з засобами здійснення їх визволення.

Здійснення автономії, як і державної незалежності, може бути наслідком в одному випадкові революційної боротьби, у другому — легального урядового чи суспільного акту. Крім того, за одне й те саме визвольне національне гасло різні класи пригнобленої нації, різно його розуміючи, різно й борються за нього. Буржуазія як у прагненні до державної незалежності, так і в прагненні до автономії неминуче користу-

ється політикою компромісу з урядом пануючої держави, патріотичні почуття до якої у неї незрівняно сильніші від симпатій до демократичних намірів її народу.

Що стосується пролетаріату й демократії пригнобленої нації, то їх національно-визвольні прагнення виявляються у вирішальні хвилини при автономістичній демократичній програмі у *барикадній боротьбі*, а при програмі відокремлення у *боротьбі траншейній*.

Не приховуємо, що ми, з нашого боку, воліємо боротьбу барикадну, тобто політичну революцію, а не траншейну, тобто війну. Відміна автономістичного руху від руху сепаратистичного у тому саме й міститься, що перший веде демократію *всіх* націй, пригноблених «великою державою», на шлях боротьби за політичне визволення, бо тільки за вільного політичного ладу можливе здійснення демократичної автономії, тим часом, як друге — сепаратистичне, є справою однієї пригнобленої нації, яка бореться не проти ладу, який її пригноблює, а проти її гнобительської держави, і воно не може не перетворитися при сучасній напруженій атмосфері антагонізму «великих держав» на імперіялістичну воєнну комбінацію.

Треба взяти до уваги також і те, що прагнення капіталістичних держав до завоювань служить ніби продовженням системи пригноблення націй в самих цих державах. Московська держава, наприклад, тільки тоді перетворилася на сучасну російську імперію, коли вона підкорила Польщу й Україну, що стояли вище її в культурному відношенні, але дезорганізовані міжусобними війнами, і обидві їх підпорядкувала царському варварському бюрократичному централізмові. Велич «російської» імперії, що викликає завжди таке захоплення російського опозиційного руху, побудована на пануванні великоруського народу над цілим рядом анектованих народів.

Пригноблення націй у середині держави, подібно до пригноблення колоніального населення, сприяє розвитку імперіялістичної жадоби уряду «великої держави», який для здійснення своїх воєнних плянів використовує не тільки свій народ, а й великі маси пригноблених народів, що становлять у Росії, як і в Австрії, більшість населення. Центр висмоктує

з пригноблених ним народів великі засоби, які збагачують державну касу і дають можливість урядові утримувати армію й чиновництво, які забезпечують його панування.

Тому демократична, автономістична децентралізація «великих держав», що дозволяє і демократії пригноблених народів брати участь у політичному житті, не може не послаблювати реакційність і всемогутність центральної влади. Тому ж такі національно-визвольні рухи пригноблених націй, і зокрема тоді, коли пролетаріят бере в них активну революційну участь, зв'язуючи своє національне визволення з його загальним класовим визволенням, — без сумніву служить суспільному прогресові.

У питанні старих анексій центральний орган РСДРП дотримується тієї думки, що «протест проти анексій є ніщо інше, як визнання права самовизначення», тобто коли ми виступаємо проти нових анексій, то тим самим повинні виступати проти старих анексій і значить — за право самовизначення. З уваги на це Ленін твердив, що я, «виступаючи проти права самовизначення, *таким чином* обороняю старі анексії царату (Фінляндія і т. п.)», і назвав мене з цього приводу «досить одвертим слугою буржуазії».

Ленін дуже любить, ніби на доказ його «революційної» одчайдушності, вилаяти кріпким словом свого противника. Від цієї його манери канудить і доводиться часто вдаватися до певного зусилля, щоб змусити себе продовжувати з ним розмову.

На доказ того, що ті, хто протестує проти анексій, повинні визнавати право самовизначення, Ленін наводить таке порівняння: «Припустімо, я виходжу на вулицю першого-ліпшого європейського міста і заявляю публічно (!), повторю потім у газетах (!) „протест” проти того, що мені не дозволяють купити людину в рабство. Нема сумніву, що мене матимуть право вважати рабовласником, прихильником принципу чи системи, як хочете, рабовласництва. Що мої симпатії до рабовласництва убрані в заперечну форму, а не в позитивну („я за рабовласництво”), це нікого не обдурить. Політичний „протест” цілком рівнозначний політичній програмі, це настільки оче-

видне, що якимось навіть незручно було б почувати себе змушеним це в'яснювати».

Ми дуже сумніваємося, що публіка «першого-ліпшого європейського міста» могла б «вважати» Леніна рабовласником. Вона радше взяла б його за пана, психічно хворого на манію панування. Редакції газет «першого-ліпшого європейського міста» напевно з подивом викинули б його «протест» у редакційні кошики. Зрештою, це «порівняння» таке ж безглузде, як і твердження, що «політичний „протест“ (лапки Леніна), цілком рівнозначний політичній програмі».

Друга циммервальдська конференція зовсім правильно заявила, що «пролетаріят бореться проти анексій не тому, що визнає карту світу, як вона була перед війною, за відповідну інтересам народу і що через це вона не повинна бути змінена! Соціалізм сам прагне до знищення всякого національного гноблення шляхом економічного й політичного об'єднання народів, яке нездійснимо при наявності капіталістичних кордонів».

Ми протестуємо проти нових анексій, тому що вони служать новим насильством над націями і новою перепоною для їх визвольного руху. Що стосується старих анексій, то дійсним оборонцем їх є не ми, а Ленін, тому що він, а не ми, стоїть за «дальше злиття націй» у «великих» і централізованих державах, а від його «права на самовизначення», як він сам запевняє, відмовляться по його «здобутті» пригноблені нації.

Ми, навпаки, відстоюємо конечність боротьби з наслідками старих анексій, з пригнобленням анектованих націй і за завоювання для них демократичних і автономних прав, як єдиної можливої гарантії їх вільного національного існування і розвитку за капіталістичного ладу. Зміна кордонів — завдання імперіялізму, наше завдання — боротьба за децентралізацію й демократизацію «великих держав». При чому пролетаріят гнобительської нації, принаймні його дійсно інтернаціонально настроєна частина, зобов'язаний помагати нам у нашій боротьбі своїм тиском на центральний уряд.

Ми проти того, щоб петроградський уряд і петроградський центральний комітет централізували в своїх руках, пер-

ший — всю політичну владу над російською імперією, другий — всю організаційну владу над російською соціал-демократією.

Ми відстоюємо федералістичний принцип як в устрої російської імперії, так і в організації російської соціал-демократії.

Коли українська соціал-демократія, що остаточно сформувалася у програмовому й організаційному відношенні на її установчому з'їзді в 1905 році, висловилася за об'єднання з російською соціал-демократією на основі автономії, то російські соціал-демократи протягом довготривалих, кілька разів перериваних переговорів з нами найрішучіше заперечували об'єднання, пропонуючи нам *злиття*, від якого ми, звичайно, відмовлялися і на яке ніколи не погодимося.

Щоб уявити собі зовсім конкретно, що таке «право на самовизначення націй», досить буде навести цитату з листа Леніна до однієї з наших редакцій, яку ми друкуємо з дозволу автора: «Мушу сказати, — писав він нам, — що проповіддю *відокремлення* українських робітників в окрему с.-д. організацію обурений глибоко».

Україна — протягом усього XIX й нашого століття перебуває в становищі великоруської колонії, при чому репресії царського уряду проти українського руху завжди були нещадні. Українське друковане слово було заборонене протягом тридцяти років перед революцією і зараз знову заборонене від початку теперішньої війни, тим часом як російська армія, захопивши Галичину і Буковину, розгромила всі культурні здобутки українського народу, які він здобув у порівняно вільних політичних умовах Австрії.

Українська соціал-демократія визнала своїм обов'язком боротьбу за звільнення свого народу. Вона протиставила українській буржуазній політиці, що полягає у виключному прагненні «помиритися з урядом» ціною невеликих поступок з його боку, політичну програму демократичної автономії і тактику революційної клясової боротьби спільно з пролетаріатом усіх націй Росії проти царського ладу і за політичну й національну свободу. Окрема, але пов'язана автономно з російською

соціал-демократією українська організація конечна для здійснення окремої політичної вимоги автономії України.

Але російська соціал-демократія зустріла наш рух з перших днів його появи з «глибоким обуренням». У відповідності до зростання нашого руху і не зважаючи на те, що наша партія набрала в 1905 році цілком визначеного соціал-демократичного характеру і дотримувалася послідовної революційної тактики, наш антагонізм з російськими соціал-демократами, що працювали на Україні, не тільки не послаблювався, а безнастанно посилювався.

До нас ставилися, як до «шовіністів» і як до «сепаратистів», не зважаючи на те, що російські соціал-демократи, ступаючи у слід урядовій асиміляції і користуючись її наслідками, організовували пролетаріят в українських містах як російський пролетаріят і цим відокремлювали його культурно від пролетаріату сільського, чим, звичайно, порушували єдність робітничого руху на Україні і гальмували його розвиток.

За весь час їх діяльності вони ніколи не виступали на українській території проти національного гноблення і користувалися наслідками цього гноблення, як можливістю поширення свого впливу і своїх організацій на всю велику українську територію, що, звичайно, значно посилювало їх рух.

Ми не можемо мати ніяких претенсій до російських товаришів, що працюють серед російського пролетаріату на російській території чи того, що виемігрував на українську територію, але ми говоримо про тих російських соціал-демократів, які працюють серед нашого пролетаріату і, визнаючи наше «право на самовизначення», заперечують все ж за нами право боротьби за наше національне визволення.

Коли вони говорять щиро про те, що хочуть протестувати проти старих анексій, в наслідок яких Росія важко гнобить Україну, то хай бодай не перешкоджають українському пролетаріатові боротися за його національне визволення.

L. Rybalka.

Les social-démocrates russes et la question nationale.

Л. РЫБАЛКА.

**РУССКІЕ СОЦІАЛДЕМОКРАТЫ
И
НАЦІОНАЛЬНЫЙ ВОПРОСЪ**

ЖЕНЕВА

Издание редакции украинской социалдемократической газеты
„БОРотьба“

1917

РУССКІЕ СОЦІАЛДЕМОКРАТЫ

И

НАЦІОНАЛЬНЫЙ ВОПРОСЪ

Редакція женевскаго „Соціалдемократа“ — Центрального органа Рос. С.-Д. Раб. Партии — издала „Сборникъ“, посвященный главнымъ образомъ національному вопросу и защитѣ „права на самоопредѣленіе націй“.

Русскіе соціалдемократы, относившіеся въ свое время совершенно равнодушно къ національному вопросу, начали въ послѣдніе годы имъ интересоваться.

Впрочемъ, правое ихъ крыло, повернувшее такъ круто передъ войной въ сторону оппортунизма, а за время войны въ сторону патриотизма, вовсе не заботится о націяхъ, угнетенныхъ его „защищающимся“ и дорогимъ „отечествомъ“. Мы о нихъ поэтому и говорить не будемъ.

Революціонное крыло русскихъ соціалдемократовъ, наоборотъ, очень активно выступаетъ по національному вопросу. Этимъ занимается преимущественно его заграничное представительство, которое, пользуясь всеобщей сумятицей, властно декретируетъ свои взгляды, проклиная несогласныхъ.

Наша народная пословица говоритъ, что „чертъ въ дѣйствительности вовсе не такой страшный, какимъ его рисуютъ“. И это правда. Отбросивъ поэтому суевѣрные предразсудки, мы приступаемъ къ изложенію нашего предмета.

Перша сторінка тексту женевського видання брошури Л. Рибалки.

На попередній сторінці — репродукція обкладинки.

РУССКИЕ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТЫ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС

Редакция женеvского «Социал-демократа» — центрального органа Рос. С.-Д. Раб. Партии — издала «Сборник», посвященный главным образом национальному вопросу и защите «права на самоопределение наций».

Русские социал-демократы, относившиеся в свое время совершенно равнодушно к национальному вопросу, начали в последние годы им интересоваться.

Впрочем, правое их крыло, повернувшее так круто перед войной в сторону оппортунизма, а за время войны в сторону патриотизма, вовсе не заботится о нациях, угнетенных его «защищающимся» и дорогим «отечеством». Мы о них поэтому и говорить не будем.

Революционное крыло русских социал-демократов, наоборот, очень активно выступает по национальному вопросу. Этим занимается преимущественно его заграничное представительство, которое, пользуясь всеобщей сумятицей, властно декретирует свои взгляды, проклиная несогласных.

Наша народная поговорка говорит, что «черт в действительности вовсе не такой страшный, каким его рисуют». И это правда. Отбросив поэтому суеверные предрассудки, мы приступаем к изложению нашего предмета.

«Сборник» начинается «Тезисами», носящими громкое заглавие «Социалистическая революция и право наций на самоопределение». В них мы читаем:

«Право на самоопределение наций означает исключительное право на независимость в политическом смысле, на свободное политическое отделение от угнетающей нации. Конкретно, это требование политической демократии означает полную свободу агитации за отделение и решение вопроса об отделении референдумом отделяющейся нации. Таким образом это требование вовсе не равносильно требованию отделения, дробления, образования мелких государств. Оно означает лишь последовательное выражение борьбы против всякого национального гнета. Чем ближе демократический строй к

полной свободе отделения, тем реже и слабее будут на практике стремления к отделению, ибо выгоды крупных государств и с точки зрения экономического прогресса и с точки зрения интересов массы несомненны, причем они все возрастают с ростом капитализма» . . .

«Целью социализма является не только уничтожение раздробленности человечества на мелкие государства и всякой обособленности наций, не только сближение наций, но и слияние их. И именно для того, чтобы достигнуть этой цели, мы должны» . . . «требовать освобождения наций не в общих расплывчатых фразах, не в бессодержательных декламациях, не в форме „откладывания“ вопроса до социализма, а в ясно и точно сформулированной политической программе, специально учитывающей лицемерие и трусость социалистов в угнетающих нациях».

Цитата эта определяет основные взгляды редакции центрального органа РСДРП на национальный вопрос. Поразительно, однако, бросающаяся в глаза, противоречивость этих взглядов.

Так, например, за признанием «права на самоопределение наций», которое понимается в исключительном смысле права «отделения от угнетающей нации», следует непосредственно утверждение, что «выгоды крупных государств с точки зрения экономического прогресса и с точки зрения интересов массы несомненны».

Эти два положения исключают друг друга. Потому что, если мы признаем, что «с развитием капитализма» крупные государства все больше служат интересам масс и прогресса, то наша защита «права на самоопределение наций», осуществление которого разъединяет «крупные государства», играла бы роль препятствия развитию «крупных государств» и капиталистическому прогрессу вообще. Имея это в виду и как бы для того, чтобы окончательно запутать вопрос, авторы «тезисов» отмечают, что действительно «требование свободного отделения от угнетающей нации» «вовсе не равносильно требованию отделения, дробления, образования мелких государств».

Из этого следует, что программа в национальном вопросе центрального органа РСДРП, заключающаяся в признании «права на самоопределение наций» и в одновременном его отрицании, — равняется нулю.

Но если в математике нули обозначают *ничто*, то политические программные нули часто выставляются как большие политические числа, а защитники таких нулей, как это произошло, например, в нашем случае, выступают с «требованием освобождения наций не в общих расплывчатых фразах, не в бессодержательных декламациях, не в форме „откладывания” вопроса до социализма, а в ясно и точно сформулированной программе, специально учитывающей лицемерие и трусость социалистов в угнетающих нациях».

Каким бы странным и не казалось это «требование», провозглашаемое людьми, программа которых по национальному вопросу равняется нулю, но мы все же охотно признаем необходимость для социалистов в национальном вопросе «ясно и точно сформулированной программы, специально учитывающей лицемерие и трусость социалистов в угнетающих нациях».

Ибо только приняв во внимание это лицемерие, нам станет понятным «право на самоопределение наций», защищаемое русскими социал-демократами.

Принцип «права на самоопределение наций» был признан ими, когда они еще не были разъединены и объединялись вокруг газеты «Искра», выходящей в Женеве. Так еще в 1903 году по поводу сорокалетия последнего польского восстания 1863 года, русская и польская социалистическая пресса занялась обсуждением национального вопроса в связи с вопросом восстановления независимой Польши. В 44 номере «Искры» была, между прочим, напечатана передовая статья Ленина «Национальный вопрос в нашей программе». Статья эта посвящена вопросу о «праве на самоопределение наций», и в ней, как и в «Сборнике», о котором у нас идет речь, Ленин, выступая в защиту «права на самоопределение, тотчас же спешит добавить, что «безусловное признание борьбы за свободу самоопределения вовсе не обязывает нас поддерживать всякое требование национального самоопределения».

Полемизируя дале с ППС, Ленин отмечает разницу между прежней повстанской и демократической Польшей и современной буржуазной, что *тогда* (во время Маркса) «полная победа демократии в Европе действительно была невозможной без восстановления Польши и что *теперь* «Петербург сделался гораздо более важным революционным центром, чем Варшава, русское революционное движение имеет уже более крупное международное значение, чем польское». Цитируя затем слова Меринга о том, что восстановление Польши является «реакционной утопией» и что «в настоящее время восстановление Польши возможно лишь посредством революции, которой современный пролетариат разобьет свои цепи», Ленин добавляет: «Мы вполне подписываемся под таким выводом Меринга».

Исходя из этого, он решительно выступает *против* «распада России, к которому стремится польская социалистическая партия, в отличие от нашей цели свержения самодержавия» и заявляет в конце статьи, что «мы всегда будем говорить польскому рабочему: только самый полный союз с русским пролетариатом способен удовлетворить требованиям текущей, данной политической борьбы против самодержавия, только такой союз даст гарантию политического и экономического освобождения».

То, что мы сказали о польском вопросе, применимо и ко всякому другому национальному вопросу».

Итак, Ленин, заявив в 1903 г. о признании им права на отделение наций, в той же статье преоткровенно выступил против «распада России» и значит против «самоопределения» не только поляков, но и всех остальных угнетенных наций России, как это вполне ясно следует из его последних, подчеркнутых нами, слов.

Интересно, что русские социал-демократы, делая вид, будто они отстаивают «право самоопределения наций», пресерьезно обещают так же, что это право будет признано государством, чего добьется «союз польского и русского пролетариата во имя требования демократической республики, которая обеспечит всем нациям право свободного самоопределения» («Искра» № 33, «За сорок лет»). В «Тезисах» «Сборника»

также сказано, что «чем ближе демократический строй государства к полной свободе отделения, тем реже и слабее будут в практике стремления к отделению».

Странная, неправда-ли, свобода, от которой в меру ее достижения будут отказываться угнетенные нации! Это напоминает нам речь Родичева в Думе, который говорил: «Дайте украинцам школу для того, чтобы они потом сами отказались от нее». Но если такое издевательство русского либерала над требованиями угнетенного Россией народа понятно, то толкование русскими социал-демократами их «права на самоопределение наций», как права, которое по его достижении откажутся осуществить угнетенные нации, толкование при том от интернационализма и от социализма, может поражать и возмущать.

Не менее удивительно и обещание русских социал-демократов добиться «обеспечения» демократической республикой права свободного отделения. Ведь если в России и будет действительно осуществлен демократический порядок, то считаясь с примером развития западноевропейских государств и принимая так же во внимание реакционность и резко выраженный империалистический характер политики русской буржуазии, можно с уверенностью сказать, что она не только не будет против ослабления царского централизма, но усилит его, превратив из исключительно бюрократического в общественную систему угнетения наций российской империи.

Смешно вообще говорить о возможности «обеспечения» властью капиталистического государства «прав на самоопределение наций». Каждое государство, наиболее демократическое, и в особенности теперь, в век империализма, не только никогда не согласится разрешить угнетенным нациям отделяться, но всегда будет стремиться к новым территориальным приобретениям, к новому угнетению наций. Капиталистические правительства всегда относились к «праву на самоопределение наций», как к измене отечеству и карают виновных смертною казнью.

Обещание русских социал-демократов «обеспечить» в российской республике «право на отделение» мы были бы в праве считать преступным и сознательным обманом демократии уг-

нетенных народов, если бы мы не вспомнили в их оправдание о их идеализации демократической России, русских «трудящихся масс» и политической революции, которую они часто отождествляют с революцией социальной.

Ленин, например, не сомневается, что в настоящей войне его партия сможет захватить в свои руки власть и что тогда: «мы предложили бы, обещает он, мир всем воюющим на условии освобождения колоний и всех зависимых, угнетенных и неполноправных народов. Ни Германия, ни Англия с Францией не приняли бы, при теперешних правительствах их, этого условия. Тогда мы должны были бы подготовить и провести революционную войну, т. е. не только полностью провели бы самими решительными мерами (!) всю нашу программу-минимум, но и систематически стали бы поднимать на восстание все ныне угнетенные великороссами народы, все колонии и зависимые страны Азии (Индию, Китай, Персию и пр.), а так же — и в первую голову — подняли бы на восстание социалистический пролетариат Европы против его правительств и вопреки его социал-шовинистам. Не подлежит никакому сомнению, что победа пролетариата в России дала бы необыкновенно благоприятные условия для развития революции в Азии и Европе» («Социал-демократ» № 17, 13 октября 1915 года).

В дополнение к этой революционной белиберде приведем еще цитату из другой русской социалистической газеты «Вперед» (№ 2), представляющей левое крыло большевиков, которая убеждена, что если Россия во время войны демократизировалась бы, то «перестала бы быть пугалом для балканских (!) и австрийских (!) славян (!), наоборот, она была бы для них таким могущественным магнитом, что тот час зашатался бы австрийский милитаризм. Самым фактом своего демократизма Россия обезоружила бы своих врагов».

Эта слепая вера в демократические и социалистические преимущества России, с нашей точки зрения, вовсе не является выражением, как это принято думать, особенной революционности и интернационалистической непогрешимости русского социализма. Наоборот, если принять во внимание развитие либеральных идей прошлого столетия в отношении

их к национальному вопросу, то мы увидим, что национальная программа русских революционных социал-демократов является ничем иным, как повторением великорусской либеральной патриотической программы, формулированной в эпоху освобождения крестьян.

Наиболее ярким выразителем и, можно сказать, творцом этой программы был, как известно, Герцен, этот «властитель дум» периода 60-х годов. В те времена очень резко стоял польский вопрос, в виду польского восстания, совпавшего с освободительным русским движением 60-х годов.

Все попытки соглашения русских либералов и польских повстанцев не привели ни к какому положительному результату, а с наступлением реакции при Александре II русское общество, начавшее быстро проникаться патриотическими настроениями, отвернулось от Польши, которую царизм взял в свои железные лапы. Оправданием его зверских издевательств над польской нацией послужили, между прочим, идеи славянофильства, которые из федералистической программы превратились в программу великороссийского патриотизма и под ее знаменем царизм «освобождал» в 1877 г. балканских «братушек».

Замечательно, что герценовская национальная федералистическая программа, заключавшая в себе уже все элементы ненасытного великорусского национализма, была построена на принципе... «права на самоопределение наций».

Отвечая польскому писателю в открытом письме, помещенном в № 34 «Колокола» за январь 1859 г. под заглавием «Россия и Польша», Герцен писал:

«Польша, как Италия, как Венгрия имеет неотъемлемое полное право на государственное существование, независимое от России. Желаем ли мы, чтобы свободная Польша отторглась от свободной России, это другой вопрос. Нет, мы этого не желаем, и можно ли этого желать в то время, как исключительные национальности, как международные вражды составляют одну из главных плотин, удерживающих общественное свободное развитие.

«Нам кажется, что Польша и Россия могут рука об руку идти одной дорогой к новой свободной социальной жизни.

«Ми думаем, что Польша и Россия не в том положении, в котором Ломбардия и Австрия. У Австрии и Ломбардии совершенно разные дороги, гибель Австрии единственное условие жизни народов, скованных ею воедино.

«Совсем напротив Россия, такая же живая личность, как Англия, как Франция, только с той разницей, что те „ветхие деньми“ с своим богатством и с своими рубцами, с шеvronами на руках и с истреленными в последние три века знаменами, покрытые славою, идут на отдых, а Россия только что выступает на плац, на парадное место в истории. Самое имя Россия, оно начинает повторяться в Европе вместе с именем Америки.

«Россия, кроме окраин своих, представляет сплошное единство, сходное по крови, по языку, по духу. Каждый русский сознает себя частью державы, сознает родство свое со всем населением, воспитанным в том же сельском быту, с своим общинным порядком и разделением полей. От того-то, где бы русский не жил, в огромных пространствах между Балтикой и Тихим Океаном, он прислушивается, когда враги переходят русскую границу, и готов идти на помощь Москве так, как шел в 1612 и в 1812 г.»

Обсуждая далее вопрос о границах между Польшей и Россией и после слов: «Но скажите, что же ми за наследники венского конгресса, что будем расписывать, какая полоса куда принадлежит, *не спросясь людей на ней живущих*», Герцен пишет:

«Ну, если после всех наших рассуждений, Украина, помнящая все притеснения Москалей, и крепостное состояние, и наборы, и бесправие, и грабеж, и кнут, с одной стороны, и не забывая — с другой, каково ей было за Речью-Посполитой с жолнерами, панами и коронными чиновниками, не захочет быть *ни польской, ни русской*? По-моему, вопрос решается очень просто, Украину следует признать свободной и независимой». «В Малороссии живут люди, люди подавленные рабством, но не настолько сломанные правительством и помещиками, что потеряли всякое чувство народности, совсем напротив, родовое сознание у них очень развито — что-же это будет за шаг к их освобождению, когда, снимая московские цепи, им скажут, что они должны *принадлежать Польше*?

«Развяжем-те им руки, развяжем-те им язык, пусть речь их будет совершенно свободна, и тогда пусть они скажут свое слово, перешагнут через кнут к нам, через папуж к вам, или, *если они умны*, протянут нам обоим руки на братский союз и на независимость от обоих».

«Для того, чтобы сказать *можно ли идти* с Россией или нет, надобно посмотреть что выйдет из общего движения, в которое Россия ринута . . .

«Если же Россия, запнувшись на первом шаге (освобождение крестьян с землею — Л. Р.), останется под розгой помещика, под палкой полиции, без суда, без права, управляемая ординарцами и писарями; если все это движение окажется слабым и мы безропотно воротимся к николаевскому времени, тогда не только Польше, не только Украине не следует оставаться с Россией, но следует им соединиться, идти на Москву и разгромить это исполинское здание рабства.

«Вот вам весь наш взгляд, и что бы ни сказали русские патриоты, или ваши, мы его не изменим и ему не изменим потому, что мы убеждены в его истине сердцем и умом».

Мы нарочно не пожалели места для этой длинной цитаты, чтобы показать все удивительное сходство взглядом Герцена на национальный вопрос с современной программой «права на самоопределение наций» русских социал-демократов, называющих себя интернационалистами.

В некоторых отношениях Герцен даже решительнее и последовательнее Ленина, но они оба национальные близнецы и их взгляды на национальный вопрос в общем тождественны.

Оба они признают за нациями «неотъемлемое полное право на государственное существование независимо от России», но если вы их спросите, желают ли они на самом деле отделения угнетенных Россией наций, то они в один голос и дружно ответят вам: «Нет, мы этого не желаем!» Они враги «распадения России» и, признавая лишь для формы «право на самоопределение», в действительности являются горячими защитниками ее единства. Герцен, исходя из того, что «исключительные национальности, как международные вражды составляют одну из главных плотин, удерживающих общечело-

веческое свободное развитие», а Ленин потому, что «выгоды крупных государств и с точки зрения экономического прогресса и с точки зрения интересов массы несомненны».

Обоих деятелей — либерального и социалистического — объединяет так же преклонение перед величию России, и оба они с одинаковым воодушевлением считают ее Мессией спасения человечества от социальной неправды. Герцен обосновывает свои надежды в этом отношении на великорусской «общине», а Ленин на «российском пролетариате», и оба они уверены, что не «ветхая деньми» и «идущая на отдых» Западная Европа, а Россия первая осуществит социализм, при чем Ленин воображает даже, что во время настоящей войны социалистический русский пролетариат, захватив с свои руки власть и объявив войну Западной Европе... «поднимет в ней на восстание социалистический пролетариат Европы против его правительств и вопреки его социал-шовинистам».

Оба они так же занимают формально весьма крайнюю позицию в национальном вопросе. Герцен готов обратиться к угнетенным нациям, если Россия не осуществит «социального идеала», с призывом «идти на Москву и разгромить это исполинское здание рабства», а Ленин обещает, что его партия, захватив власть в свои руки во время настоящей войны, «станет поднимать на восстание все ныне угнетенные великороссами народы».

Это единомыслие в национальном вопросе отца русского либерализма и лидера современного русского социализма весьма, конечно, знаменательно.

Герценовский славянофильский федералистический «интернационализм», не говоря о его реакционном отпрыске в форме современного неославянского движения, превратился в настоящем русском либеральном движении в программу великорусской агрессивной империалистической политики, открыто враждебной к национально-освободительным движениям угнетенных народов России.

Герцен был теоретическим творцом идеи великой России, творцом великороссийского буржуазного патриотизма. Но его эпоха была эпохой идеалистической, юношеской ста-

дией развития русского либерализма, и поэтому его великорусский патриотизм принял революционную форму.

В этой именно революционной форме и приняли программу русских либералов в национальном вопросе русские социал-демократы, и если они обновили старую либеральную революционность новейшей пролетарской, то все же содержание программы осталось в общем не измененным.

Что такое «право на самоопределение наций»? Буржуазия угнетающей нации пользуется этим «правом» для подогревания у своих или чужих угнетенных наций патриотических чувств преданности «крупным государствам». Подобно Герцену и Ленину, которые обещают «обеспечить» «право на самоопределение» в свободной и демократической России, буржуазия и ее правительства тоже обыкновенно обещают освобождение угнетенным нациям *после* чего-нибудь, напр., *после* войны.

Русское общественное мнение весьма сочувственно отнеслось к царскому обещанию «самоопределения» польскому народу *после* войны. Однако его отношение к судьбам других угнетенных народов было несколько иным. В этом отношении весьма характерна та позиция, которую заняла русская правая и либеральная пресса в вопросе о поведении правительственной власти в завоеванной теперь части Галиции и Буковины.

После первого завоевания австрийской Украины, русские войска и чиновничество, как светское, так и духовное, отличилось, как известно, таким варварским отношением к украинскому населению, что во время второго нашествия русских войск украинское население старалось, как это было отмечено русской прессой, заранее покинуть свои жилища. Русская пресса не могла не обратить на это внимания, и со всех сторон посыпались упреки на правительство за то, что оно восстало против себя галицкое население и усилило в нем австрофильские симпатии.

Однако, как правая, так и либеральная русская печать, обвиняет правительство не за само насилие над украинским австрийским населением, а только за то, что правительство уже во время войны начало угнетать австрийскую Украину.

«Колокол» откровенно писал, что для разрешения вопроса о «галицком украинофильстве» «*придет свое время, когда завоевание исконной русской области окончательно и нерушимо будет закреплено за Российской Империей*», а пока советует «не вмешиваться во внутреннюю жизнь Галиции». В том же духе высказалось и «Новое Время», заявившее, что разрешение «гражданской задачи» в Галиции «пока еще преждевременно». «Русские Ведомости» в свою очередь обвиняют правительство, что оно, «не ожидая окончания войны», хотело осуществить в оккупированном крае «внутренне-политические задачи». «День» тоже отмечает, что «гражданское национальное вероисповедное переустройство края должно быть оставлено до времени после окончания войны». Такую же приблизительно позицию заняла и «Речь», при чем, как она, так и вся, писавшая об австрийской Украине, русская пресса, требуя уважения со стороны правительства к национальным и религиозным особенностям оккупированного края, ни словом не упоминает о том крайнем угнетении, которому подвергается за время войны украинское движение в России.

Но наиболее характерным было заявление, сделанное относительно австрийской Украины кн. Е. Трубецким в «Русском Слове» (№ 171 за 1906 г.). «Если мы, писал он, ставим себе целью *слияние* галичан с коренным русским населением, мы должны с самого начала внушить им убеждение, что быть русским для них значит не отречься от своих религиозных верований и национальных особенностей, а сохранить их».

Эти слова свидетельствуют, что Ленин солидарен в национальном вопросе не только с Герценом, но и с кн. Трубецким, так как и кн. Трубецкой и Ленин обещают угнетенным нациям, первый «сохранение их национальных особенностей», а Ленин — «право на самоопределение», но оба в целях *слияния* наций.

Вообще обещание «права» на освобождение со стороны угнетателя всегда является «лицемерием». Ведь это право решительно противоположно его интересам, и потому, если он его обещает, то только для того, чтобы обмануть угнетенного и таким путем продолжить свое господство.

Таким же демагогическим лозунгом, как «право на самоопределение наций», можно считать и лозунг «права на труд», который издавна служит буржуазии средством обмана рабочих.

«В борьбе обретешь ты право свое», и если мы представим себе вместе с Герценом, что Украина, вспомнив свое великое выступление против Польши и победу над ней, восстанет против России и пойдет против нее войной, то о каком «праве» Украины можно будет говорить в такой момент. *) Нет сомнения, что русское правительство и буржуазия употребят все свои усилия, а также и помощь союзных им государств для победы над Украиной, для ее разгрома и нового подчинения.

Но как поступит в таком случае русский пролетариат? Если он будет воспитан в духе ленинского «права на самоопределение» и если мы допустим даже, что в случае востания Украины Ленин выскажется за «поражение России», то русский пролетариат скорее всего не послушает его и пойдет против Украины.

Ведь он будет помнить, что уже в продолжении десяти лет Ленин самым энергичным образом выступает против «распадения России», что он всегда был того мнения, что «выгоды крупных государств и с точки зрения экономического прогресса и с точки зрения интересов массы несомненны, при чем они все возрастают с ростом капитализма», и что необхо-

*) Кстати отметим, что «Сборник» предлагает в его «Тезисах» «решение вопроса об отделении референдумом отделяющейся нации». Ничего нет ошибочнее такого взгляда. Самостоятельно отделившаяся нация не нуждается в референдуме. К референдуму может прибегнуть только завоеватель или вообще господствующая власть, и при таких условиях референдум может быть лишь проявлением насилия. Хорошо бы, например, выглядел референдум, организованный теперь немцами в Польше. Ходят так же слухи, что черносотенцы отстаивают необходимость референдума на Украине для разрешения вопроса о ее национальной школе. Нельзя сомневаться, что при теперешних полицейских условиях, когда даже украинское печатное слово запрещено, такой референдум даст благоприятный для царского правительства ответ.

дим «самый полный союз (пролетариев угнетенных наций) с русским пролетариатом», ибо только такой союз даст гарантию полного политического и экономического освобождения».

Кроме того, русский рабочий научился от Ленина, что современные войны отличаются их исключительным империалистическим характером. Приняв это во внимание, русские рабочие легко сообразят, что украинская буржуазия, которая будет стоять во главе восставшего украинского народа, если она будет победителем, не ограничится, конечно, освобождением украинской территории, а постарается также «освободить», напр., и Белоруссию, о присоединении которой уже теперь мечтают сторонники независимой Украины. Не откажется украинская буржуазия и от аннексии доброго куска великорусской территории.

Опасность украинской победы должна будет толкнуть русский пролетариат на выступление против «самоопределяющейся» Украины, и в свое оправдание он скажет, что его «право на самоопределение наций вовсе не равносильно требованию отделения, дробления, образования мелких государств». Украинских же рабочих, если они, поверив в «право на самоопределение», присоединятся к восстанию, русский пролетариат назовет изменниками делу «полного политического и экономического освобождения» и будет бороться против них в «освободительных» целях.

Таким образом как русский пролетариат, так и украинский, если он будет исходить из «права на самоопределение наций» в момент борьбы их народов, великорусского за «единство», а украинского за «отделение», неизбежно придут к выводу необходимости «защиты их отечеств». Тот, кто отстаивает определенное право, не может не защищать того, что осуществление этого права ему принесет. Если мы, скажем, после долгой борьбы добиваемся права на свободное слово, то при всякой попытке отобрать его у нас мы будем защищаться. Не защищая осуществленных требований, нет смысла бороться за них.

Осуществление «права на самоопределение» обязывает к «защите отечества». В виду этого нам кажется нелогичным

отказ сторонников «права на самоопределение» от защиты современных государств. Вновь организованные государства ничем в действительности не будут отличаться от существующих уже государств. Русские социал-демократы, обсуждая «право на самоопределение», никогда не затрагивали вопроса о том, какими должны быть новые границы — исторически или этнографическими. Если, например, восстановить Польшу в ее исторических границах, то пришлось бы включить в нее литовцев, белоруссов и половину украинцев. Но если мы захотим принять принцип этнографических границ, то и в этом случае не придем ни к каким положительным результатам, так как границы при капиталистическом порядке с его войнами и аннексиями постоянно изменяются. Поэтому не существуют и не могут существовать в настоящее время цельные в национальном смысле государства, и в каждом из них господствует наиболее сильная числом нация.

Но все эти соображения собственно не касаются «права на самоопределение» русских революционных социал-демократов, так как их «право на самоопределение» представляет ничто иное, как сущее «лицемерие».

Преклонение русских социал-демократов перед «крупными государствами» и перед централизмом этих государств убивает в них способность взглянуть на национальный вопрос с искренне интернационалистической точки зрения.

Ленин, например, решает вопрос о взаимоотношении «больших» и «маленьких» наций точно так же, как разрешают его на практике правительства «крупных государств». При чем он в этом случае, как и всегда, выдает свои взгляды за последнее слово марксистского совершенства и говорит от имени Маркса с такой уверенностью, как говорят от имени Господа Бога клерикалы.

Еще в 1896 году Каутский, в его предисловии к «Революции и контрреволюции» Маркса, совершенно правильно отметил, что Маркс ошибся, «отрицая за (австрийскими) славянскими племенами, прежде всего за чехами, всякую возможность национального существования». Ошибка Маркса заключалась, по мнению Каутского, в том, что Маркс не принял в соображение того, что «в 1848 году национальное дви-

жение богемцев было классовой борьбой, во главе которого стоял один класс, мелкая буржуазия. Благодаря этому вся нация могла выступить временно как враг революции и национальное движение имело характер единства и целостности. В настоящее время чешская нация разодрана теми же глубокими классовыми противоречиями, как и всякая другая современная нация, и потому невозможно, чтобы она снова выступила, как целое, против революционного движения и предала его». «Австрийские славяне, как национальность, никогда уже не сыграют такой роли, какую они сыграли в 1848 году».

Приговаривая австрийских славян к национальной смерти, Маркс все свои симпатии обращал к Польше, при помощи восстановления независимости которой он рассчитывал на полную победу европейской демократии. Но положение изменилось. Ленин выступает теперь против лозунга независимой Польши, потому что «Петербург сделался гораздо более важным революционным центром, чем Варшава». Не смотря на это, Ленин все же пользуется позицией Маркса после 48 г., чтобы оправдать свой взгляд на необходимость подразделения народов на «революционные» и на «реакционные» и подчинения интересов демократии одной страны интересам демократии *«нескольких или всех стран»*.

В доказательство справедливости такого взгляда Ленин приводит следующий пример: «Представим себе, что между двумя большими монархиями находится одна маленькая, король которой родственными или иными узами „связан“ с монархами обеих соседних стран. Представим себе, далее, что провозглашение республики в маленькой стране, изгнание ее монарха, означало бы на практике войну между двумя соседними большими странами из-за восстановления того или иного монарха маленькой страны. Нет сомнения, что вся международная с.-д.-ия, как и действительно интернационалистическая часть с.-д.-ии маленькой страны *была бы против замены монархии республикой* в данном случае».

Пример этот поразителен. Во-первых, предположение возможности войны между двумя большими государствами из-за изгнания «королька» в «маленькой стране» так же наивно,

как, напр., объяснение современной мировой войны убийством австрийского престолонаследника сербом. Изгнание «королька» могло послужить лишь поводом большим государствам для сведения между собой империалистических счетов, и поэтому, казалось бы, «вся международная социал-демократия» должна была бы выступить не против республиканских стремлений «маленькой страны», а против войны больших государств, при чем одним из ее антивоенных лозунгов должен бы быть лозунг защиты республики «маленькой страны» и стремление осуществить республиканский порядок в воюющих больших государствах.

Но не надо забывать, что Ленин относится с крайним презрением к «маленьким нациям», называет их «одним из источников паразитизма» и обыкновенно отождествляет понятие «маленькие» с понятием «угнетенные». Он же находит, что «интернационалистическое воспитание рабочего класса не должно быть конкретно одинаковым в нациях больших и угнетающих и в нациях маленьких и угнетенных». Так как: «Путь к одной цели: к полному равноправию, теснейшему сближению и дальнейшему слиянию всех наций идет здесь, очевидно, различными конкретными дорогами».

«Центр тяжести, пишет Ленин, интернационалистического воспитания рабочих в угнетающих странах неминуемо должен состоять в проповеди и в отстаивании ими свободы отделения угнетенных наций». И заявив со свойственным Ленину джентльменством, что «мы в праве и обязаны третировать всякого социал-демократа угнетающей нации, который не ведет такой пропаганды, как империалиста, как негодяя», тотчас же добавляет, что «мы обязаны воспитывать рабочих в „равнодушии“ к национальным различиям. Это бесспорно».*)

*) В «Сборнике» помещена заметка об «Общегородской с.-д. конференции в Харькове», состоявшейся в ноябре 1915 г. В приведенных резолюциях этой конференции, не смотря на то, что Харьков украинский город, ни одним словом не упомянуто о национальном угнетении Украины и о ее «праве на самоопределение». Казалось бы, момент для такого заявления был очень под-

Казалось бы, воспитание такого «равнодушия» и есть воспитание «негодяев», но Ленин разъясняет, что: «Член угнетающей нации должен быть „равнодушен“ к вопросу о том, принадлежат ли маленькие нации *его* государству или *соседнему* или самим себе, смотря по их симпатиям: без такого „равнодушия“ он не социал-демократ. Чтобы быть социал-демократом интернационалистом, надо думать *не* о своей только нации, а *выше* ее ставить интересы всех, их всеобщую свободу и равноправие.

«Наоборот. Социал-демократ маленькой нации должен центр тяжести своей агитации класть на втором слове нашей формулы: „добровольное *соединение*“ наций. Он может, не нарушая своих обязанностей, как интернационалиста, быть и за политическую независимость своей нации и за ее включение в соседнее государство. Но во всех случаях он должен бороться *против* мелко-национальной узости, замкнутости, обособленности, за учет целого и всеобщего, за подчинение интересов частного интересам общего».

Итак социалисты угнетающих наций должны «равнодушно» проповедывать и отстаивать «право на самоопределение наций», а социалисты наций угнетенных должны «во всех случаях», наоборот, отстаивать «соединение наций» и «подчинение интересов частного интересам общего».

Обе стороны, социалисты угнетающих и угнетенных наций обязаны, если они не хотят быть «негодьями», стремиться к «теснейшему сближению и дальнейшему *слиянию* всех наций».

Нет сомнения, что это «дальнейшее слияние» выражает собой не интернационализм, а современную систему централизма «крупных государств» и «дальнейшей» ассимиляции и угнетения подчиненных им наций.

Верный этой системе, Ленин переносит ее и в социалистический порядок и заявляет, что «целью социализма является не только уничтожение раздробленности человечества на мелкие государства и всякой обособленности наций, не

ходящим. Спрашивается поэтому, считает ли Ленин харьковскую с.-д. конференцию собранием «негодяев» и если нет, то почему?

только сближение наций, но и слияние их». Как убежденный централист он отворачивается от того общепризнанного факта, что капиталистический порядок, угнетая нации, одновременно возрождает их и организует. Возрождение угнетенных наций параллельно с демократизацией культуры и поэтому нельзя не согласиться с Бауером, что нации полностью разовьются только при социализме, когда широкие массы примут участие в культурной жизни, которая неизбежно примет национальный характер, ускоряющий своим мирным разнообразием общественный прогресс.

Во всяком случае ясно, что признание необходимости «дальнейшего слияния наций» никак нельзя помирить с «тезисом» права на самоопределение, и мы поэтому не можем не отнести этот «тезис» к числу прочих национально-«освободительных» лозунгов современного воюющего империализма. Последняя циммервальдская конференция искренно и честно заявила, что она считает пролетариат обязанным «отклонять все, деланные под знаменем освобождения угнетенных народов пробы создания будто независимых, а по существу неспособных к жизни государств».

Циммервальдское интернационалистическое движение выступило, как известно, с *автономистической* программой в национальном вопросе, заявив в резолюции его второй конференции, что «пока социализм не осуществил свободы и равенства прав всех наций (сравните с ленинским «дальнейшим слиянием»!), неизменной обязанностью пролетариата должен быть энергичный отпор *путем классовой борьбы против всякого угнетения* более слабых наций и требование защиты национальных меньшинств и автономии на основании полной демократии».

Классовая борьба против всякого национального угнетения — вот тот принцип, на котором только и может быть построена действительно интернационалистическая социалистическая программа в национальном вопросе.

Разница между циммервальдскими «тезисами» в национальном вопросе и «тезисами» центрального органа РСДРП

именно в том и заключается, что последний, признавая «право на самоопределение наций», в действительности отстаивает политику враждебного отношения к освободительной борьбе наций, противопоставляя циммервальдской «свободе и равенству прав всех наций» свое «дальнейшее слияние».

Отстаивая борьбу за национальное освобождение, циммервальдцы проявляют достойную всякого признания заботу о «национальных меньшинствах» и требуют демократической автономии для угнетенных наций.

«Центральный орган», наоборот, не только не выставляет требования автономии, но относится к ней даже презрительно, потому что, по выражению Ленина, «автономия, как реформа, принципиально отлична от свободы отделения, как революционной меры».

Все, что защищает Ленин, всегда, конечно, очень революционно. Но если взять пример Швеции и Норвегии, с которым так носится Ленин, то эти две нации «самоопределились» мирно и правительственным путем. С другой стороны, борьба за ирландскую автономию проявлялась в длительной и упорной революционной борьбе.

Ленину приходится в его защите «права на самоопределение», чтобы выйти победителем, смешивать понятия. В данном случае он отождествляет формы освобождения наций со средствами осуществления их освобождения.

Осуществление автономии, как и государственной независимости может быть результатом в одном случае революционной борьбы, в другом легального правительственного или общественного акта. Кроме того за один и тот же освободительный национальный лозунг различные классы угнетенной нации, различно его понимая, различно и борются за него. Буржуазия как в стремлении к государственной независимости, так и в стремлении к автономии неизменно пользуется политикой компромисса с правительством господствующего государства, патриотические чувства к которому у нее несравненно сильнее симпатий к демократическим намерениям ее народа.

Что касается до пролетариата и демократии угнетенной нации, то их национально-освободительные стремления выразятся в решающие моменты при автономистической демократической программе в *баррикадной* борьбе, а при программе отделения в борьбе *траншейной*.

Не скроем, что мы, с нашей стороны, предпочитаем борьбу баррикадную, т. е. политическую революцию борьбе траншейной, т. е. войне. Отличие автономистического движения от движения сепаратистического в том именно и заключается, что первое ведет демократию *всех* наций, угнетенных «крупным государством», на путь борьбы за политическое освобождение, ибо только при свободном политическом порядке возможно осуществление демократической автономии, в то время как второе — сепаратистическое, является делом *одной* угнетенной нации, которая борется не против угнетающего ее порядка, а против угнетающего ее государства, — не может не превратиться при современной напряженной атмосфере антагонизма «крупных государств» в империалистическую военную комбинацию.

Необходимо принять во внимание так же и то, что стремление к завоеваниям капиталистических держав служит как бы продолжением системы угнетения наций внутри этих держав. Московское государство, например, только тогда превратилось в современную российскую империю, когда оно покорило стоящие выше его в культурном отношении, но дезорганизованные междуусобными войнами Польшу и Украину и подчинило обе царскому варварскому бюрократическому централизму. Величие «русской» империи, приводившее всегда в такой восторг русское оппозиционное движение, построено на господстве великорусского народа над целым рядом аннексированных народов.

Угнетение наций внутри государства, подобно угнетению колониального населения, способствует развитию империалистической жадности правительства «крупного государства», которое для осуществления своих военных планов пользуется не только своим народом, но и громадными массами угнетенных народов, составляющих в России, как и в Австрии,

большинство населения. Центр вытягивает из угнетенных им народов большие средства, которые обогащают государственную кассу и дают возможность правительству содержать армию и чиновничество, которые обеспечивают его господство.

Поэтому демократическая, автономистическая децентрализация «крупных государств», позволяющая и демократии угнетенных народов принять участие в политической жизни, не может не ослаблять реакционность и всемогущество центральной власти. Поэтому так же национально-освободительные движения угнетенных наций и в особенности, если пролетариат принимает в них активное революционное участие, связывая свое национальное освобождение с его общим классовым освобождением, — несомненно служат общественному прогрессу.

В вопросе старых аннексий центральный орган РСДРП держится того мнения, что «протест против аннексий есть ничто иное, как признание права самоопределения, т. е., что если мы выступаем против новых аннексий, то мы тем самым должны выступать против старых аннексий и значит за право самоопределения. Ленин утверждал в виду этого, что я, «выступая против права самоопределения, таким образом защищаю старые аннексии царизма (Финляндии и т. п.)», и обозвал меня по этому поводу «довольно откровенным слугой буржуазии».

Ленин очень любит, как бы в доказательство его «революционной» бесшабашности, ругнуть крепким словом своего противника. От этой его манеры тошнит, и приходится часто делать над собой известное усилие, чтобы заставить себя продолжать с ним разговор.

В доказательство того, что протестующие против аннексий должны признавать право самоопределения, Ленин приводит такое сравнение: «Допустим, я выхожу на улицу любого европейского города и заявляю публично (!), повторяю потом в газетах (!) „протест“ против того, что мне не позволяют купить человека в рабство. Нет сомнения, что меня в

праве будут счесть рабовладельцем, сторонником принципа или системы, как хотите, рабства. Что мои симпатии к рабству облечены в отрицательную форму, а не в положительную („за рабство”), это никого не обманет. Политический „протест” вполне равносителен политической программе, это до того очевидно, что как то неловко даже быть вынужденным разъяснять».

Мы очень сомневаемся, что публика «любого европейского города» могла бы «счесть» Ленина рабовладельцем. Она скорее всего приняла бы его за господина психически больного манией господства. Редакции газет «любого европейского города» наверное с удивлением бросили бы его «протест» в редакционные корзины. Впрочем это «сравнение» так же нелепо, как и утверждение, что «политический „протест” (кавычки Ленина) вполне равносителен политической программе».

Вторая циммервальдская конференция совершенно правильно заявила, что «пролетариат борется против аннексий не потому, что признает мировую карту, какой она была перед войной, за соответствующую интересам народа и которая поэтому не должна быть измененной! Социализм сам стремится к уничтожению всякого национального угнетения путем экономического и политического объединения народов, которое неосуществимо при существовании капиталистических границ».

Мы протестуем против новых аннексий, потому что они служат новым насилием над нациями и новым препятствием их освободительным движениям. Что касается старых аннексий, то действительным защитником их являемся не мы, а Ленин, потому что он, а не мы, стоит за «дальнейшее слияние наций» в «крупных» и централизованных государствах, а от его «права на самоопределение», как он сам утверждает, откажутся по его «обеспечению» угнетенные нации.

Мы, наоборот, отстаиваем необходимость борьбы с последствиями старых аннексий, с угнетением аннексированных наций и завоевания для них демократических и автономных

прав, как единственной возможной гарантии их свободного национального существования и развития при капиталистическом порядке. Изменение границ — задача империализма, наша задача — борьба за децентрализацию и демократизацию «крупных государств». При чем пролетариат угнетающей нации, по крайней мере его действительно интернационалистически настроенная часть, обязан помогать нам в нашей борьбе своим давлением на центральное правительство.

Мы против того, чтобы петроградское правительство и петроградский центральный комитет централизовали в своих руках, первое — всю политическую власть над российской империей, второй — всю организационную власть над российской социал-демократией.

Мы отстаиваем федералистический принцип как в устройстве российской империи, так и в организации российской социал-демократии.

Когда украинская социал-демократия, окончательно сформировавшаяся в программном и организационном отношении на ее учредительном съезде в 1905 году, высказалась за объединение с российской социал-демократией на основе автономии, то российские социал-демократы в продолжении длительных, несколько раз возобновлявшихся, переговоров с нами самым решительным образом отрицали объединение, предлагая нам «слияние», от которого мы, конечно, отказались и на которое никогда не согласимся.

Чтобы представить себе совершенно конкретно, что такое «право на самоопределение наций», достаточно будет привести цитату из письма Ленина в одну из наших редакций, которую мы почтаем с разрешения автора: «Должен сказать, писал он нам, что проповедью отделения украинских рабочих в особую с.-д. организацию возмущен глубоко».

Украина — в продолжении всего XIX и нашего столетия находится в положении великорусской колонии, при чем репрессии царского правительства над украинским движением всегда были беспощадны. Украинское печатное слово было запрещено в продолжении 30 лет перед революцией и теперь

снова запрещено с начала настоящей войны, в то время как русская армия при занятии Галиции и Буковины разгромила все культурные достояния украинского народа, которые он приобрел в сравнительно свободных политических условиях Австрии.

Украинская социал-демократия признала своей обязанностью борьбу за освобождение своего народа. Она противопоставила украинской буржуазной политике, заключающейся в исключительном стремлении «помириться с правительством» за цену маленьких уступок с его стороны, политическую программу демократической автономии и тактику революционной классовой борьбы, совместной с пролетариатом всех наций России, против царского порядка и за политическую и национальную свободу. Отдельная, но связанная автономно с российской социал-демократией, украинская организация необходима для осуществления отдельного политического требования автономии Украины.

Но русская социал-демократия встретила наше движение с первых дней его появления с «глубоким возмущением». В меру роста нашего движения и не смотря на то, что наша партия приняла в 1905 году совершенно определенный социал-демократический характер и придерживалась последовательной революционной тактики, наш антагонизм с русскими социал-демократами, работавшими на Украине, не только не ослабевал, а постоянно усиливался.

К нам относились как к «шовинистам» и как к «сепаратистам», не смотря на то, что русские социал-демократы, следуя по стопам правительственной ассимиляции и пользуясь ее результатами, организовывали пролетариат и этим отделяли его культурно от пролетариата сельского, чем, конечно, нарушали единство рабочего движения на Украине и замедляли его развитие.

За все время их деятельности они никогда не выступали на украинской территории против национального угнетения и пользовались результатами этого угнетения, как возможностью расширения их влияния и их организаций на всю

большую украинскую территорию, что, конечно, значительно усиливало их движение.

Мы никаких претензий не можем иметь к русским товарищам, работающим среди русского пролетариата на русской территории или эмигрировавшего на украинскую территорию, но мы говорим о тех русских социал-демократах, которые работают среди нашего пролетариата и, признавая наше «право на самоопределение», отрицают все же за нами право борьбы за наше национальное освобождение.

Если они говорят искренно о том, что хотят протестовать против старых аннексий, в результате которых Россия тяжело угнетает Украину, то пусть хоть не препятствуют украинскому пролетариату бороться за его национальное освобождение.

Компартія Радянського Союзу гарячково готується до 100-річчя з дня народження Леніна. При тому випинаються ті сторони у його вченні й діяльності, які для КПРС вигідні, і замовчуються невідповідні. Припускаються і фальшування. Цей вульгарний утилітаризм пропаганда КПРС називає «партійністю науки», протиставляючи її буржуазному прагматизмові, який, за радянським визначенням, «заперечує існування об'єктивної істини, бо ототожнює істину з корисністю й вигодою, що робить прагматизм знаряддям найбільшої сваволі» («Енци. словарь» 1964, М., т. I, стор. 244). Але таке визначення прагматизму стосується насамперед їхньої «партійності науки».

Відповідно цій «партійності» образ Леніна малюється тепер як ікона безгрішного святого. Отож, у переддень ленінського ювілею актуальним було б нагадати, що таким він не був і часто сам міняв свої погляди, визнаючи власні помилки, варто нагадати колишні спори навколо його вчення. Зокрема його дискусію про національне питання з лівим українським соціал-демократом Левом Юркевичем, яка відбулася на еміграції під час першої світової війни. Це тим більш потрібне, що Юркевича зображують тепер в СРСР як «буржуазного націоналіста», не даючи нікому змоги знати справжні його погляди.

У 1916 році в Женеві вийшов друком більшовицький «Сборник социал-демократа», присвячений національному питанню. З критикою більшовицьких позицій в національному питанні, викладених у «Збірнику», виступив там таки в Женеві український соціал-демократ Лев Юркевич, зокрема у брошурі російською мовою — «Російські соціал-демократи і національне питання». Розходження Юркевича з більшовиками зводилися в основному ось до чого.

До революції 1917 року Ленін висловив думку, що русифікація царським урядом Донбасу «факт безумовно прогрес-

сивний» («Критические заметки по национальному вопросу»). Це твердження випливало з Ленінової теорії «злиття націй». Юркевич критикував ці твердження Леніна про прогресивність асиміляції і злиття націй. Він писав, що в демократичних державах відбувається не злиття, а, навпаки, розквіт націй. І у Росії з перемогою демократичної революції настане те саме.

Свою теорію «злиття» націй Ленін ґрунтував ніби на вченні Маркса. Але Маркс говорив про злиття націй у іншому розумінні, мавши на увазі у цьому випадкові державні території, а не мовно-культурні етнічні одиниці. Наприклад, Англія прагнуче зблизитися й з'єднатися з іншими європейськими державами (таке бажання створити різні європейські об'єднання існує вже нині). Але об'єднання («злиття») європейських держав зовсім не означає національного їхнього злиття. Навпаки, припускаючи об'єднання європейських держав, Маркс констатував і підтримував їх прагнення до національної диференціації. Як він підтримував, наприклад, відокремлення Ірландії від Англії. Зрештою, таку диференціацію й відокремлення націй від багатонаціональних великодержав більшовики завжди підтримували й підтримують, тільки не у себе в Росії...

Цікаво відзначити, що нині нації прагнуть до виділення з багатонаціональних держав навіть тоді, коли їхня мова вже задушена. Як, наприклад, та ж Ірландія, мова якої сьогодні вже англійська. Хай це буде нагадуванням для КПРС, що навіть певні успіхи русифікації не спинять національно-визвольних рухів в СРСР.

Ленінова теорія «злиття» націй базувалася на вузькому досвіді відсталої Росії, де до самого 1917 року февдальна монархія душила демократію і зв'язаний з нею природний процес відродження націй. Розпад Російської імперії в 1917 році довів помилковість Ленінової теорії «злиття» націй і правильність критики її Юркевичем. Щойно на початку революції 1917 року в Росії перемогла хоч на кілька місяців демократія — імперія розпалася.

Після революції Ленін не наполягав на теорії «злиття» націй, але й не відмовився від неї одверто. Це його замовчування власної помилки привело до того, що нинішню русифікацію й асиміляцію КІРС прикриває дореволюційним ленінським вченням про «злиття» націй.

Друге розходження Юркевича з Леніном торкалося Ленінового твердження, що багатонаціональна Росія, якщо у ній буде встановлена демократична республіка, забезпечить право поневолених націй на відокремлення від Росії. При тому Ленін підкреслював прогресивність великих багатонаціональних держав, бо в них і робітництву, мовляв, легше боротися за свої права, ніж у малих національних державах.

Юркевич заперечував і цю теорію Леніна. У брошурі «Російські соціал-демократи і національне питання» він писав:

«Смішно взагалі говорити про можливість „забезпечення“ владою капіталістичної держави „прав на самовизначення націй“. Кожна держава, найбільш демократична, і особливо тепер, у вік імперіялізму, не лише ніколи не погодиться дозволити пригнобленим націям відокремлюватися, але завжди буде прагнути до нових територіяльних набутків, до нового гноблення націй. Капіталістичні уряди завжди ставляться до „права на самовизначення націй“ як до зради батьківщини і карають винних смертною карою». «Взагалі, — пише далі Юркевич, — обіцянка „права“ на звільнення з боку гнобителя завжди є „лицемірством“. Бож це право рішуче суперечить його інтересам, і тому, коли він його обіцяє, то тільки для того, щоб обдурити пригнобленого і таким шляхом продовжити своє панування». І Юркевич робить висновок, що більшовицьке «злиття націй» «висловлює собою не інтернаціоналізм, а сучасну систему централізму „великих держав“ і „дальшої“ асиміляції і гноблення підпорядкованих їм націй».

Сьогодні, понад п'ятдесят років після появи брошури Юркевича, обставини значно змінилися. Відбувається розпад колоніальних і багатонаціональних держав. Вони (за ви-

нятком СРСР) вже не прагнуть «до нових територіяльних набутків», як то писав Юркевич, а до оборони хоч би тих залишків панування, які ще денедє лишилися. Але наведені вислови Юркевича цікаві не тільки тим, що в час його дискусії з Леніном вони були слухні, але ще й тим, що Ленін називав Юркевича «слугою буржуазії», в той час як Юркевич, навпаки, закидав тут «буржуазність» більшовикам.

Революція 1917 року підтвердила слухність критики Юркевича і помилку Леніна в тому, що демократична російська республіка забезпечить право на самовизначення націй аж до відокремлення. Найдемократичніша республіка Керенського не визнала за Україною й іншими націями права не тільки на відокремлення, але й на куцу автономію. 30. 6. 1917 Ленін виступив у «Правді» з гострою критикою уряду Керенського. Але він тим тільки підтвердив помилковість своєї позиції 1916 року.

Історичні події за 50 років після дискусії Юркевича з Леніном підтвердили також, що незалежні національні держави краще забезпечують права свого робітництва, ніж багатонаціональні великодержави. Підтвердив це досвід Фінляндії, яка, вирвавшись з складу Росії, швидко піднеслася до рівня передових європейських націй. Навіть зовсім дрібненькі Естонія, Латвія й Литва під час своєї двадцятирічної самостійности перебували у кращому становищі, ніж у російській великодержаві до революції і тепер.

Розпад імперіялістичних держав після другої світової війни показав також, що в рамках найдемократичніших великодержав розквітає тільки панівна нація, і тому інші нації прагнуть унезалежнитися. І компартії цих націй підтримують унезалежнення, а не «злиття». Підтримує його і КПРС, але тільки не у себе дома.

Після революції Ленін уже не обороняв своєї теорії прогресивности багатонаціональних демократичних великодержав. Він ішов навіть на далеку децентралізацію СРСР. Але тому, що він не засудив у принципі помилкової теорії прогресивности централізованих багатонаціональних великодержав.

жав, це дало підставу сьгоднішній КПРС прикривати відновлення «єдиної неділимої Росії» Леніноюю теорією про цю прогресивність.

Трете питання, у якому Юркевич розходився з Леніном, було питання про поділ національних рухів на прогресивні і контрреволюційні. Ленін казав, що існують прогресивні національно-визвольні рухи і регресивні. І посилався на Маркса, який заперечував за австрійськими слов'янами, перш за все за чехами, будь-яку можливість національного існування. Маркс ґрунтував своє заперечення тим, що слов'янські племена виступали суцільною масою проти революції 1848 року. Пізніше спадкоємець Маркса Карл Кавтський довів, що після 1848 року обставини дуже змінилися. У 1848 році чехи виступали проти революції суцільною масою. Тепер же, писав Кавтський, чеська нація така ж диференційована, як і кожна інша. Вона має своє робітництво, буржуазію й дрібну буржуазію і не може знову виступити як ціле проти революційного руху і зрадити його. Отож, у нашу добу немає вже реакційних національно-визвольних рухів.

Юркевич звертає увагу на те, що Ленін користується Марксом, коли хоче далі бачити контрреволюційні національні рухи, але іґнорує його, коли йдеться про Польщу (поневолену Росією). «Петербург зробився багато важливішим революційним центром, ніж Варшава», — писав Ленін, заперечуючи ґасло незалежності Польщі. Юркевич закидав Ленінові не об'єктивний, утилітарний підхід до науки Маркса.

Четверте питання, де Юркевич розходився з Леніном, було питання про незалежність національних соціал-демократичних партій Росії. Ленін писав до групи Юркевича, що він обурений намаганням українських соціал-демократів створити окрему українську робітничу партію. Таке намагання, доводив постійно Ленін, роз'єднує пролетарів різних націй у їхній спільній боротьбі. Юркевич відповідав, що, навпаки, відсутність незалежної УСДРП підриває єдність українського пролетаріату і послаблює національно-визвольний рух українського народу. Юркевич наводив приклад з українською соціал-демократичною «Спілкою». У 1904 році вона відколо-

лася від УСДРП і приєдналася до РСДРП, і її перетворено з українського відділу при РСДРП на всеросійський відділ для роботи серед селянства. Національна автономія в партії була знищена.

І після революції Ленін не визнавав рівноправних з російською національних компартій. Він вважав, що єдина централізована компартія потрібна для утримання в спілці рівноправних союзних республік, незалежність яких до найбільших меж він підтримував. Розвиток революції за п'ятдесят років довів, що справжньою владою в радянських республіках є компартія. І тому незалежність республік за єдиної централізованої компартії перетворюється на фікцію. А єдина компартія — на партію однієї нації, що стає пануючою («старшим братом»). Ось чому компартії Варшавського блоку так бояться підпорядкуватися ЦК КПРС і йти на «обмежений суверенітет». Бо вони мають досвід сплюндрованої України й інших радянських націй.

Особливий інтерес являє в брошурі Юркевича його історіософічне зіставлення батька російського лібералізму Герцена з батьком російського більшовизму Леніном. Обидва діяли на зорі своїх рухів і обидва були фанатичними революціонерами. Але і Герцен і Ленін однаково схилялися перед величию Росії, вірили у її особливу місію. Юркевич пише: «Це єдиномисліє в національному питанні батька російського лібералізму і лідера сучасного російського соціалізму вельми, звичайно, знаменне». «Герценівський... „інтернаціоналізм“, — пише Юркевич, — ...перетворився на програму великоросійської агресивної імперіялістичної політики... Герцен був теоретичним творцем ідеї великої Росії, творцем великоросійського буржуазного патріотизму. Але його доба була добою ідеалістичною, юнацькою стадією розвитку російського лібералізму, і тому його великоросійський патріотизм набрав революційної форми».

Герцен, очевидно, не відповідає за великодержавницьку політику російських лібералів двадцятого віку. Але їхнє великодержавництво впливало з ідеалізації Герценом великої, «справедливої» до всіх націй Росії.

Переносячи ці думки Юркевича про Герцена й Леніна на сьогоднішню російську дійсність, можна за аналогією робити висновки, що більшовизм на чолі з Леніном був радикальним у підтримці національно-визвольних рухів у юнацькій стадії свого розвитку. А от нині із революційного більшовизму, через сталінську стадію, народився новий жандарм Європи, «червоні царі» (як кажуть китайські комуністи), програма яких — поглинути східноєвропейські комуністичні країни так само, як вони поглинули Україну та інші нації Радянського Союзу. Очевидно, можна казати, що за всі дії «червоних царів» Ленін не відповідає так само, як Герцен не відповідав за дії породженого ним лібералізму. Але сьогоднішня КПРС виросла з Леніна і новий революційний рух російського народу, якщо він хотів би бути прогресивним, мусить критично переглянути Ленінову теорію національного питання.

Іван Майстренко

ЗМІСТ

Від видавництва	5
Російські соціал-демократи і національне питання	7
Русские социал-демократы и национальный вопрос	33
<i>Іван Майстренко. Юркевич і Ленін про національне питання</i>	59